

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ
ПОСТКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Аналітична доповідь

Київ - 2010

УДК 005.931.11:334(477)
ББК 65.9(4Укр)29
М97

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове.*

Автори:

*Покришка Д. С. (керівник авторського колективу);
Жаліло Я. А., к. е. н., с. н. с., заслужений економіст України;
Ляпін Д. В., к. т. н., заслужений економіст України;
Белінська Я. В., д. е. н., доцент;
Молдован О. О.;
Скиба М. В., к. держ. упр.*

*За редакцією к. е. н., с. н. с.,
заслуженого економіста України Я. А. Жаліло*

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

М97 **Механізми** розвитку підприємництва в умовах посткризового відновлення економіки України : аналіт. доп. / Д. С. Покришка, Я. А. Жаліло, Д. В. Ляпін, Я. В. Белінська [та ін.]. – К. : НІСД, 2010. – 72 с.

ISBN 978-966-554-116-5

Оцінено розвиток підприємництва в Україні в період фінансово-економічної кризи, проаналізовано макроекономічне середовище розвитку підприємницької діяльності, а також вплив основних заходів антикризової політики на стан підприємництва. Визначено основні механізми розвитку підприємництва в Україні, що мають стати складовими антидепресійної економічної політики.

ББК 65.9(4Укр)29

ISBN 978-966-554-116-5

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2010

ВСТУП

Підприємництво відіграє важливу системну роль у ринковій економіці, поєднуючи реалізацію суто економічних завдань – виробництва товарів і послуг, утворення фінансового ресурсу тощо, а також соціальних – створення робочих місць, забезпечення доходів працюючого населення, реалізації творчого організаційного та трудового потенціалу нації. Світовий досвід доводить, що країни з вищим рівнем економічних свобод відповідно мають вищий рівень розвитку підприємництва та вищі показники якості життя громадян.

Загальна спрямованість стратегії реформ в Україні – зниження адміністративних бар'єрів, зменшення корупції, лібералізація підприємницького клімату та зниження вартості здійснення підприємницької діяльності у країні. Увагу до розвитку національного підприємництва в Україні закріплює Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», що передбачає напрями посилення сталого економічного розвитку, підвищення стандартів життя, поліпшення бізнес-клімату, залучення інвестицій, модернізацію інфраструктури та базових секторів.

Відновлення економіки, розпочате у 2010 р., може бути підсилене поліпшенням підприємницького клімату в країні. Розвиток підприємництва може і має стати для України одним із провідних засобів подолання економічної депресії та відновлення зростання на засадах якісної модернізації економіки.

Проте для досягнення ефективності політика підтримки розвитку підприємництва має поєднувати дерегуляцію підприємницької діяльності з системними заходами щодо забезпечення збалансованості цього розвитку та супроводжуватися створенням загальних макроекономічних умов, сприятливих для економічного зростання.

Пошук оптимального переліку та змісту нагальних реформ в умовах посткризового відновлення відбувається у напрямі поєднання двох суперечливих завдань. З одного боку – забезпечення запланованого рівня бюджетних надходжень, з іншого – стимулювання економічної активності, створення умов для максимального розкриття потенціалу націо-

нального підприємництва. Це – головний виклик політиці розвитку підприємництва в Україні на сучасному етапі, що передбачає розробку та реалізацію системи широких заходів із подолання кризових і депресійних явищ у національній економіці, забезпечення модернізаційної реструктуризації останньої.

Послугуючись викладеною вище методологією, автори доповіді пропонують власне бачення системи державної політики, спрямованої на досягнення довгострокового ефекту від реалізації заходів з розвитку підприємництва в Україні.

1. МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

З точки зору більшості дослідників криза 2008-2009 рр. мала для світової економіки суттєво більше значення, ніж традиційні циклічні кризи, що виникають унаслідок розбалансування «перегрітих» секторів економіки та відіграють роль структурних коректорів економіки. Світова криза, яку більшість дослідників воліють вважати кризою світового лібералізму, засвідчила конечність і нестійкість моделі розвитку, що спирається на вивільнення економічних процесів з-під державних регуляцій у розрахунку на збалансування ринковими важелями та обмежує державне втручання дотриманням видимих локальних показників макроекономічної стабільності. Криза змусила обговорювати необхідність парадигмальних змін у побудові та регулюванні економік. Відтак у посткризовому світі дедалі популярнішою стає, за визначенням Г. Колодка, модель синергії «потуги «невидимої руки ринку» з «видимою головою держави» у вигляді інституційного інтервенціонізму держави як інструменту досягнення стратегічної збалансованості розвитку національних та світової економіки¹.

Характерною особливістю кризи є те, що її депресивний вплив виявився значно відчутнішим для розвинених економік. Динамізм їх розвитку останніми десятиліттями дедалі більше залежав від оборотів «фіктивного» капіталу, доходи якого ґрунтувалися здебільшого на перерозподілі в міжнародному масштабі доданої вартості, створеної в секторах матеріального виробництва, переміщених до країн «третього» світу. Економіки останніх демонструють швидке відновлення темпів зростання, оскільки фінансова криза розвиненого світу негативно вплинула насамперед на його спроможність мультиплікувати, а не споживати створену додану вартість. У жовтні 2010 р. фахівці МВФ про-

---

¹Колодка, Г. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму / Г. Колодка // Економіка України. – № 9. – 2010. – С. 9.

гнозували приріст світового ВВП у 2011 р. на рівні 4,2 %, у т. ч. країн, що розвиваються, – 6,4 %, а розвинених країн – лише 2,2 %².

Автори у своїх попередніх працях неодноразово наголошували на специфічному характері фінансово-економічної кризи в Україні³. Її фундаментальним чинником і причиною надзвичайної глибини став «сплав» нагромаджених диспропорцій національної економіки. Проте поштовхом до «кристалізації» цих диспропорцій у русій кризи стали світові економічні процеси. Відтак недозрілі суперечності, іманентні чинній моделі, вуалюють потребу в її зміні, створюють хибне враження щодо можливості «перечекати» кризи та відновити економічну динаміку на традиційних засадах.

Труднощі, з якими зіткнувся український бізнес, не були пов'язані безпосередньо з падінням відносної конкурентоспроможності, оскільки падіння продажів було обумовлене стисненням ринків, а не витісненням з них українських компаній. **Відтак мотивація щодо пошуку виходу з депресії на шляхах радикальної перебудови підприємницьких стратегій є досить слабкою, адаптаційні настрої залишилися переважними.**

Розгортання кризових процесів у 2008 р. з наступним переходом української економіки до депресивного стану в 2009 р. мало руйнівний вплив на умови ведення малого та середнього бізнесу.

Увійшовши до активної фази кризи, вітчизняний бізнес відчув:

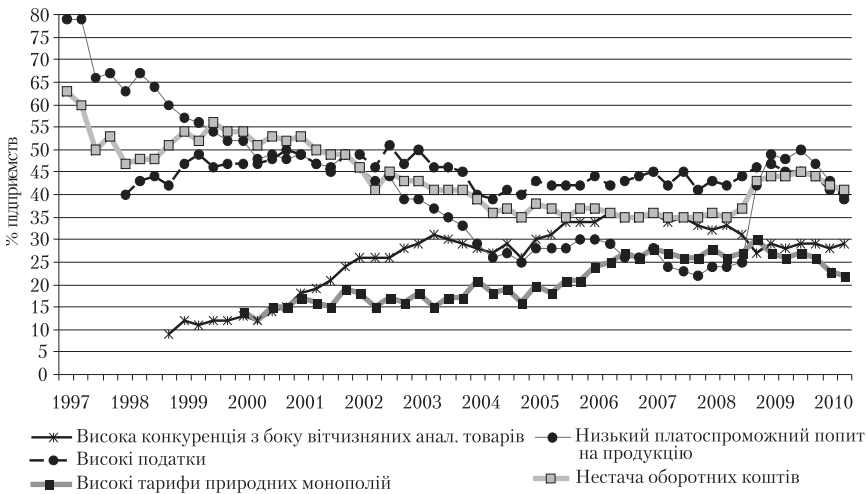
- різке погіршення кон'юнктури зовнішніх ринків і звуження можливостей збуту продукції на них;
- стійке скорочення сукупного внутрішнього попиту та звуження місткості внутрішніх ринків;
- утруднення доступу до кредитних ресурсів, більша частка яких забезпечувала операційну діяльність, а відтак – швидкий негативний вплив на господарські обороти;
- «шоковий» удар девальвації гривні та підвищення собівартості продукції, значна частка складових якої, навіть не маючи імпортного походження, має ціну, номіновану в іноземній валюті;
- різке зростання невизначеності навіть найближчої перспективи, пов'язане з непрогнозованістю як кризових проявів, так і антикризової політики держави.

---

²World Economic Outlook. October 2010. Recovery, Risk, and Rebalancing. – Washington, DC: International Monetary Fund. – 2010. – P. 2.

³Див. : *Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи* / Я. А. Жаліло, О. С. Бабанін, Я. В. Белінська [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2009. – 142 с.; *Реалії економічної кризи: чи є підстави для оптимізму?* / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, О. С. Бабанін [та ін.]. – К.: НІСД, 2009. – 128 с.; *Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти* / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська [та ін.]. – К.: НІСД, 2010. – 96 с.

Системний негативний вплив майже на всі складові, що формують підприємницький клімат, дає підстави констатувати **суттєве погіршення об'єктивних макроекономічних умов для розвитку підприємництва в Україні. Це створює відповідні виклики для політики розвитку підприємництва.** Традиційні підходи до побудови такої політики на засадах дерегуляції підприємницької діяльності не вирішують головного питання – наявності належних ринків збуту. Слабкість сукупного внутрішнього попиту обумовлює ризики *деформованого впливу дерегуляції*: надмірної концентрації на напрямках із гарантованою ліквідністю продукції (у тому числі – подальше зміцнення експортної моделі розвитку); непродуктивного витрачання фінансового ресурсу, що опиняється у розпорядженні бізнесу внаслідок заходів дерегуляції (зниження податків, обов'язкових платежів і трансакційних витрат); деградації пропозиції відповідно до депресивного попиту (падіння якості та безпеки продукції) тощо.

Рис. 1. Фактори, що стримують виробництво в промисловості (за даними опитувань НТК статистичних досліджень)

Про переважання макроекономічних перешкод розвитку підприємництва над регуляторними свідчать також дані обстеження ділової активності підприємств, проведеного Науково-технічним комплексом (НТК) статистичних досліджень. Зокрема, низький платоспроможний попит на продукцію з початку 2009 р. почав посідати перше місце серед чинників, що стримують виробництво у промис-

ловості України, випередивши навіть проблему високих податків (рис. 1)⁴. У сфері послуг низький рівень попиту посів серед перешкод у II кварталі 2010 р. друге місце після високого рівня податків.

Особливо потужного удару зазнали українська грошова одиниця та банківська система України, що зумовило кредитне стиснення для українських позичальників на зовнішніх і внутрішніх ринках капіталу на фоні припинення бюджетного фінансування. Криза одночасно охопила фінансовий і реальний сектори економіки України, що зробило неможливим вирішення проблем кожною зі сфер самостійно. Проте пакет антикризових заходів держави був спрямований переважно на врятування фінансової системи, що потребувало підтримання ліквідності банківської системи через операції рефінансування, послаблення вимог до оцінки «поганих» кредитів, стимулювання капіталізації банків, лібералізації резервних вимог щодо залучення банками депозитів від нерезидентів, а також підвищення облікової ставки й фінансування бюджету шляхом викупу облигацій внутрішньої державної позики (ОВДП). Більшість цих заходів мали емісійну спрямованість, що сприяло утворенню у 2010 р. відносного надлишку ліквідності в банківській системі. Разом з тим реальний сектор економіки потерпав від нестачі фінансових ресурсів в умовах різкого падіння обсягів реалізації продукції, посилення податкового та боргового навантаження. Наслідком стало згортання інвестиційно-інноваційної активності, що позбавило економіку України середньо- та довгострокової перспективи розвитку.

Однією з найгостріших проблем, що гальмують підприємницьку активність в Україні, є **інфляція**, що звужує горизонт прийняття рішень, підтримує високі процентні ставки за кредитами, утруднює інвестиційний процес. Негативний інфляційний вплив пов'язаний як з українськими високими темпами зростання цін, так і з їх мінливістю та структурою. Після сплеску в першій половині 2008 р. (за 8 місяців ціни зросли на 36,5 %) розпочалося зниження цін, і всього за 2008 р. ціни збільшилися на 23,0 %. Протягом 2009 р. (у річному вимірі) темпи зростання цін виробників знижувалися зі 120,4 до 106,5 %, усього за рік ціни підвищилися на 14,3 %, що змінилося помітним прискоренням у 2010 р. – за 9 місяців 2010 р. ціни зросли на 15,2 %. Структура приросту цін визначала розгортання інфляції витрат. Якщо у 2009 р. темпи приросту цін на продукцію переробних галузей перевищували темпи приросту цін у добувній галузі в 1,55 разу, то протягом 9 місяців 2010 р. ціни в добувній промисловості зростали у 3,3 разу швидше, ніж у галузях

---

⁴*Пугачова, М. В.* Обстеження ділової активності підприємств – барометр економічної кон'юнктури: презентація на засіданні Наукової ради Міністерства економіки України 22. 10. 2010 р.

переробної промисловості. У такій ситуації прибутки малих підприємств (5,7 млрд грн у 2007 р.) змінилися збитками у 2008-2009 рр. (37,5 млрд грн і 21,2 млрд грн відповідно).

Не сприяло активізації підприємницької діяльності припинення банківського кредитування. Якщо в докризовий період (протягом 2005–2008 рр.) обсяг кредитів, наданих реальному сектору економіки, динамічно зростав, то у 2009-2010 рр. він скоротився на 5,7 % і тенденція до зниження продовжилася: обсяг кредитів, наданих юридичним особам, зріс за 8 місяців 2010 р. лише на 2,9 %.

За період з грудня 2008 р. по грудень 2009 р. залишки кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, зросли лише на 18,6 млрд грн, або на 4,2 %, а загальна вартість кредитів, виданих протягом 2009 р., зменшилася порівняно з 2008 р. на 20,6 % при зростанні відсоткової ставки на 2,5 в. п. У 2010 р. ситуація дещо поліпшилася: приріст залишків кредитів склав (із вересня 2009 р. до вересня 2010 р.) 30,7 млрд грн, або 6,7 %, хоча динаміка відновлення залишається слабкою. Позитивною ознакою є зниження середньої вартості кредитів реальному сектору економіки з 21,3 % у 2009 р. до 14,7 % за січень-жовтень 2010 р.

«Автономність» банківської системи та її зосередження на вирішенні власних проблем утруднює розвиток малого й середнього бізнесу. Більшість малих підприємств у 2009 р. не мали можливості отримати кредит під реальні відсотки для започаткування та розвитку власної справи. Якщо у 2008 р. питання кредитування банками малого підприємництва вирішувалося шляхом надання приватним підприємцям споживчих кредитів, то з настанням фінансово-економічної кризи можливість отримати фінансову підтримку своїх проєктів малий бізнес утратив. Банки фактично припинили програми кредитування малого підприємництва або значно збільшили кредитні ставки за діючими програмами.

Стагнація у сфері кредитування пояснюється небажанням банків брати на себе додаткові ризики в умовах великої частки проблемних кредитів, необхідності підтримання ліквідності на належному рівні, браком надійних позичальників в умовах падіння прибутковості, що зробило підприємства реального сектору неспроможними позичати під високі проценти⁵. Саме з цих причин основний обсяг кредитів було спрямовано на рефінансування наявної заборгованості підприємств і населення: загальний обсяг нових кредитів, виданих у 2009 р., змен-

---

⁵При цьому, хоча за 2009 р. частка кредитів у загальному обсязі активів зменшилася з 81,4 % до 74,6 %, частка процентних доходів у загальному обсязі доходів банків зростає з 73,3 % до 84,7 %. Таким чином, майже не кредитуючи економіку, банки перенесли основний тягар втрат від фінансової кризи на позичальників через підвищення вартості обслуговування кредитів.

шився з 1100 до 800 млрд грн (кумулятивно), що в цілому відповідало обсягам погашення раніше отриманих кредитів суб'єктами господарської діяльності. І лише з II кварталу 2010 р. розпочалося повільне зростання обсягів нових кредитів, наданих нефінансовим організаціям, обсяги яких досягли 924 млрд грн за січень-серпень.

Крім того, активні запозичення уряду на внутрішньому ринку позбавили підприємства можливості вдало розмістити власні цінні папери та створили конкурентну альтернативу корпоративним кредитам, зменшуючи потенціал для фінансування реального сектору. Комерційні банки віддають перевагу не корпоративним паперам, а менш ризиковим і високодохідним ПДВ-облігаціям. Відтак в Україні спостерігається ефект витіснення приватних інвестицій державними запозиченнями.

Стримуючий вплив на відновлення підприємницької діяльності має відсутність фінансової підтримки споживчого попиту – населенню у 2009 р. нових кредитів було видано лише на суму 45,5 млрд грн, за січень-серпень 2010 р. – 46,1 млрд грн, що з урахуванням погашення кредитів позичальниками привело до зменшення протягом зазначеного періоду обсягів заборгованості фізичних осіб на 22 %. Отже, з погляду необхідності активізації внутрішнього платоспроможного попиту як рушійної сили відновлення підприємництва динаміка споживчого кредитування є незадовільною.

Україна негативно позначалася на діяльності підприємств несприятлива динаміка внутрішньої та зовнішньої вартості національних грошей, а саме високі процентні ставки та «стрибки» валютного курсу. У 2008-2009 рр. НБУ здійснював політику «дорогих грошей» – облікова ставка трималася на рівні 11-12 % (10,25 % з 12. 08. 2009 р.), відповідно банківські кредитні ставки в 2009 р. у середньому складали 18,0 %. Високі процентні ставки були об'єктивно зумовлені станом банків, що зіткнулися з дефіцитом якісних активів, але стали руйнівними для підприємств, що потерпали від нестачі фінансових ресурсів. І хоча у 2010 р. НБУ пом'якшив монетарну політику – знизив облікову ставку до 7,75 %, що разом зі збільшенням ліквідності в банківській системі обумовило падіння середньозваженої вартості кредитів у національній валюті з 19,6 % у грудні 2009 р. до 12,6 % у серпні 2010 р., суттєвого приросту кредитування не спостерігалось. Крім того, зниження ставок відбулося не такою мірою, якою знижувалася інфляція (наприклад, у травні 2010 р. спостерігалася дефляція на рівні 0,6 %), що засвідчувало збереження високих кредитних ризиків.

«Розігрів» інфляційних тенденцій восени 2010 р. майже впритул зблизив номінальні та реальні ставки, що посилює розрив між можливостями вітчизняної банківської системи надавати кредити за прий-

нятною для підприємств реального сектора вартістю та їх здатністю обслуговувати кредити в умовах падіння рентабельності виробництва. Це створює негативне коло: зависокі темпи інфляції – високі процентні ставки – низька рентабельність підприємств – стагнація кредитування – низькі темпи виробництва – розбалансування товарно-грошових ринків – висока інфляція.

Вагомим чинником інфляційної динаміки та прибутковості вітчизняних підприємств є курсова динаміка. В умовах відкритості економіки України чутливість вітчизняних підприємств до коливань валютного курсу є дуже високою, тому що від нього залежать вартість імпортованої сировини та напівфабрикатів, конкурентоспроможність підприємств на зовнішньому ринку, доступність ресурсів із зовнішніх ринків капіталу.

Аналіз динаміки обмінного курсу гривні та перебігу подій на валютному ринку України у кризовий період дозволяє стверджувати, що логіка дій НБУ не була зрозумілою для комерційних банків, населення, суб'єктів господарювання – це знижувало ефективність валютно-курсового регулювання. **Підсумкова девальвація гривні на 52 % мала неоднозначні наслідки для вітчизняних підприємців, а саме:**

- девальвація компенсувала погіршення цінової конкурентоспроможності вітчизняних металургійних підприємств в умовах зниження світових цін на метали, проте не змогла стимулювати зростання обсягів сировинного експорту з України, що визначається станом світової економіки й зовнішнім попитом і тому вкрай слабко пов'язаний з поточним рівнем обмінного курсу гривні;

- девальвація зумовила скорочення імпорту у фізичному вимірі на 46,5 % у 2009 р., що мало позитивний ефект для поліпшення платіжного балансу, але відсутнього ефекту імпортозаміщення за зразком 1999 р. отримати не вдалося. Заміщення імпорту вітчизняною продукцією у 1999-2000 рр. уже було реалізовано в більшості секторів. Відновлення цього процесу було можливе лише за кардинального поліпшення якості продукції, що потребувало збільшення витрат на інновації та зростання інвестицій. Відтак уже в I півріччі 2010 р. відновився приріст імпорту, обсяг якого зріс на 24,7 %. Водночас структура скорочення імпорту зумовила негативний ефект девальвації для ділової та інвестиційної активності – зменшився приплив інвестиційних товарів і напівфабрикатів: у зазначений період фізичний обсяг імпорту продукції машинобудування скоротився на 50 %, мінеральних продуктів – на 40 %, продукції хімічної промисловості – на 30 %, металургійної продукції – на 63,6 %;

- девальвація збільшила привабливість вітчизняних активів для іноземних інвесторів, що відкрило додаткові можливості для за-

лучення іноземних інвестицій. Тож приплив прямих іноземних інвестицій протягом 2009 р. невинно зростає, сягнувши за рік майже 4,6 млрд дол. США (2,1 млрд дол. США за I півріччя 2010 р.) Тим часом відновлення позитивного сальдо фінансового рахунку платіжного балансу України у I кварталі 2010 р. та збільшення портфельних інвестицій іноземних інвесторів у боргові цінні папери (у II кварталі 2010 р. – 812 млн дол. США) обумовило необхідність активного викупу валюти та відповідно посилило монетарний тиск на інфляцію;

- ефект перенесення змін валютного курсу на внутрішні ціни зумовив відчутне прискорення інфляції, а також звуження реального внутрішнього попиту, посилення валютних ризиків у банківській системі; збільшення вартості зовнішніх запозичень та обслуговування вже накопичених зовнішніх боргів;

- різке подорожчання іноземної валюти посилило боргове навантаження на тих економічних агентів, що мали заборгованість за валютними кредитами або зовнішніми позиками, погіршило очікування економічних агентів і підірвало довіру до національної валюти. Наслідком став стрибок доларизації – до 31,4 % на початок 2009 р. Лише після заборони кредитування в іноземній валюті та відносної стабілізації курсу гривні доларизація почала знижуватися, зокрема у січні-червні 2010 р. – на 2,1 в. п. з 31,7 % до 29,6 %.

Стримуючим чинником для розвитку підприємництва в Україні є податкова система та механізми адміністрування податків. Українська податкова система є однією з найбільш складних і найменш сприятливих для ведення бізнесу не тільки серед країн європейського регіону, але й у глобальному порівнянні, що регулярно підтверджують міжнародні звіти та рейтинги, дослідження вітчизняних економістів, а також оцінки інвесторів, які працюють в Україні.

У рейтингу податкових систем Paying Taxes 2010, підготовленому Світовим банком спільно з PriceWaterhouseCoopers, Україна посіла 181 місце серед 183 досліджуваних країн. За даними дослідження, середньостатистичне українське підприємство протягом року сплачує 147 податків і платежів, що є найгіршим показником у світі (183 місце). Для порівняння: у Росії кількість платежів складає 11, Польщі – 40, Чехії – 12, Білорусі – 107, Грузії – 18, США – 10, Франції – 7, Китаї – 7. Більшість податків і внесків (96) в Україні пов'язана з оподаткуванням праці.

Вітчизняна система оподаткування нараховує 28 загальнонаціональних і 14 місцевих податків і зборів. Вартість адміністрування багатьох з них перевищує надходження від їх справляння. Закономірно, що розгалужена система податків вимагає значних матеріальних і часових затрат на їх облік і сплату. Виконання обов'язкових податкових

процедур, таких як ведення податкового обліку, підготовка та подання звітності, сплата податків та інші щорічно забирають у підприємців 736 робочих годин (175 місце). Для порівняння, у Росії аналогічні витрати складають 320 годин, Польщі – 395, Чехії – 613, Грузії – 387, США – 187, Франції – 132, Китаї – 504, Білорусі – 900. Майже половина з витраченого часу українськими підприємствами йде на облік, нарахування, сплату податків та внесків, пов'язаних з оплатою праці.

Значною вадою податкової системи України є високий показник навантаження на комерційний прибуток підприємств⁶, понад 57 % якого вилучається до бюджету та позабюджетних соціальних фондів (149 місце). 43,1 % комерційного прибутку йде на сплату внесків та відрахувань з фонду оплати праці, 12,3 % – податку з прибутку підприємств. За показником імпліцитної ставки корпоративного податку середньостатистичного підприємства Україна відповідає середньому рівню ЄС (12,4 %). Водночас у країнах з новою ринковою економікою цей показник відчутно нижчий, ніж в Україні. **За рівнем оподаткування праці вітчизняна податкова система є однією з найбільш обтяжливих як порівняно з ЄС (28,6 %), так і загалом у світі (16,1 %).**

Низька оцінка якості вітчизняної податкової системи свідчить про наявність у ній суттєвих проблем і внутрішніх суперечностей, що негативно впливають на підприємницький клімат. До числа основних негативних чинників, що визначають надто низькі конкурентні позиції української податкової системи, належать:

- **нестабільність, внутрішня суперечливість і неузгодженість податкового законодавства.** Чинне законодавство нараховує близько 600 законів та підзаконних актів, що регламентують податкову систему України. Деякі законодавчі акти суперечать один одному щодо нарахування чи адміністрування одного й того ж податкового платежу;

- **високе податкове навантаження на бізнес.** Особливо це стосується оподаткування оплати праці. В Україні порівняно зі східноєвропейськими країнами інтегральна ставка соціальних нарахувань у фонд оплати праці є приблизно однаковою (близько 42-43 %), проте навантаження суттєво зміщене в бік роботодавців. Серед країн ЄС лише в Естонії та Литві працівники сплачують відповідно 1,0 % і 3,0 % заробітної плати до соціальних фондів. У Польщі та Словенії ставки, за якими здійснюють відрахування працівники, становлять відповідно 25,1 % і 22,1 %, у решті країн – від 9 % до 20 %;

---

⁶У міжнародній практиці комерційний прибуток визначається як чистий дохід, скоригований на матеріальні витрати виробництва, амортизацію, операційні та адміністративні витрати, але без урахування внесків до соціальних фондів та прямих податків.

- **нераціональний розподіл податкового тиску між факторами виробництва.** В Україні основного податкового тиску зазнають капітал і людські ресурси, що у сучасних економічних умовах є рушіями становлення інвестиційно-інноваційної моделі економіки. Високе навантаження на фонд оплати праці та прибуток корпорацій є чинником стримування інвестицій в основні фонди та розвиток людських ресурсів;

- **складність системи адміністрування податків.** Через недосконале законодавство, а також значний обсяг бюджетних втрат від оптимізації оподаткування податкова служба запроваджує додаткові заходи та обмеження, під дію яких досить часто потрапляють і сумлінні платники податків. Показовою є ситуація з уведенням реєстру податкових накладних, що ускладнив підготовку податкової звітності для всіх платників ПДВ, хоча був запроваджений з метою боротьби з недобросовісними платниками податків;

- **безсистемне та не виправдане надання податкових пільг і звільнень,** що посилює податкове навантаження на ефективні підприємства, що сумлінно сплачують податки. Широкий перелік податкових преференцій викривлює фіскальний простір, надаючи окремим підприємствам та галузям вигідніші вихідні позиції, автоматично знижуючи конкурентоспроможність суб'єктів підприємницької діяльності, які не мають можливості лобіювати надання їм податкових пільг.

Ринкова економіка, що базується на принципах ефективної конкуренції, забезпечує широкий набір фінансово-кредитних методів та інструментів задоволення потреб суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах. Проте можливості малих і середніх підприємств залучати фінансові ресурси з ринкових джерел фінансування є обмеженими. Це пов'язано з такими специфічними рисами підприємницької діяльності, як підвищена схильність до ризику, відносно невеликі розміри капіталу та прибутків, потреба в незначних обсягах і коротких термінах залучення коштів, складність оцінки реального фінансово-економічного стану позичальника, брак кваліфікованих кадрів у сфері малого бізнесу та кредитування його суб'єктів. З цих причин сектор малих і середніх підприємств є особливо чутливим до несприятливих змін макроекономічного середовища.

З нашої точки зору, розвиток підприємництва може та має стати для України одним із основних засобів подолання економічної депресії та відновлення зростання на засадах якісної модернізації економіки. Проте для досягнення ефективності політика підтримки розвитку підприємництва має поєднувати дерегуляцію підприємницької діяльності із системними заходами щодо забезпечення збалансованості цього розвитку та супроводжуватися створенням загальних сприятливих для економічного зростання макроекономічних умов.

2. ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ДЕПРЕСІЇ

2.1. Динаміка розвитку підприємництва в Україні та її оцінки в міжнародних рейтингах

За даними Держкомстату України, у 2009 р. частка МСП в Україні в загальній структурі всіх підприємств становила 99,5 %, вони реалізували 54,4 % продукції і створили 60,5 % робочих місць у країні⁷ (табл. 1). При цьому діяльність малого підприємництва зосереджується головним чином у її посередницьких видах. Найбільший обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) сектором малого підприємництва (малими підприємствами і фізичними особами-підприємцями) створюється у сфері торгівлі та ремонту – 61,5 %, операцій з нерухомістю, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям – 11,4 %.

У третинному секторі економіки малі підприємства стали головним джерелом зайнятості. Так, вони створили 50,6 % робочих місць у сфері операцій з нерухомістю, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям, 52,4 % – у сфері діяльності готелів та ресторанів, 51 % – в оптовій торгівлі та посередництві в оптовій торгівлі, 44,8 % – у сфері освіти, 43,6 % – у торгівлі, ремонті.

Таблиця 1

Основні показники діяльності підприємств-суб'єктів господарювання за розмірами у 2009 році

Показник	Великі підприємства	Середні підприємства	Малі підприємства
Кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	0	5	75
% до загальної кількості підприємств відповідного розміру, %	0,5	5,8	93,7
Кількість зайнятих працівників (штатні, позаштатні та неоплачувані працівники), тис. осіб	3278,7	2844,1	2152
% до загальної кількості зайнятих працівників	39,6	34,4	26

⁷Після набуття чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523-VI класифікація малого та середнього підприємництва була частково приведена у відповідність до поширеної у світі класифікації, що дозволяє забезпечити єдність методологічної бази для порівняння результатів розвитку підприємництва.

Закінчення табл. 1

Показник	Великі підприємства	Середні підприємства	Малі підприємства
Кількість найманих працівників (штатні та позаштатні працівники), тис. осіб	3278,6	2843,1	2067,8
% до загальної кількості найманих працівників	40	34,7	25,3
Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн	2476,95	1484,83	1117,35
Фонд оплати праці, млн грн	97451,9	50658,2	27725,4
Обсяг реалізованої продукції, (робіт, послуг), млн грн	1249361,4	1034749,3	456667,8
% до загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)	45,6	37,7	16,7

Примітка: Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, фермерських господарств і бюджетних установ.

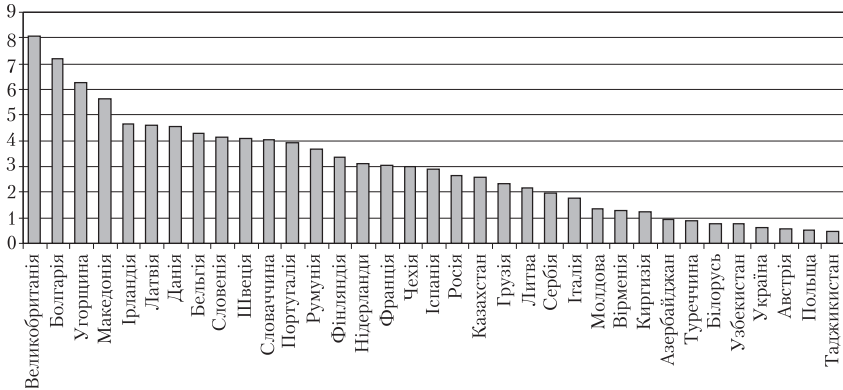
Рис. 2. Динаміка створення нових компаній⁸

Джерело: World Bank Group Entrepreneurship Survey, 2010

Кризові та депресійні тенденції вітчизняної економіки значно знизили мотивацію до створення нових підприємств. За оцінками Світового банку, другий рік поспіль триває зниження кількості новостворених підприємств (рис. 2). У 2009 р. таких підприємств виявилось майже удвічі менше, ніж у 2007 р.

⁸Враховуються економічні одиниці офіційного сектору економіки, створені у формі юридичної особи та занесені до державного реєстру.

Недосконалість підприємницького клімату України засвідчує вкрай низька порівняно з більшістю країн регіону активність підприємців щодо створення нових підприємств у розрахунку на 1 тис. осіб працездатного населення (рис. 3).

Рис. 3. Зареєстровані нові компанії на 1 тис. осіб працездатного населення в 2009 р.

Джерело: World Bank Group Entrepreneurship Survey 2010

Динаміку малого підприємництва у 2009 р. у період розгортання депресійних процесів в економіці України характеризували такі показники:

- *зменшення обсягів реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва у зв'язку зі зниженням споживчого попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках, вивільненням робочої сили, нерозвиненістю інфраструктури.* У 2009 р. порівняно з 2008 р. обсяг реалізованої продукції суб'єктів малого підприємництва зменшився на 6,3 %. За видами економічної діяльності найбільше зменшення обсягів реалізованої продукції зафіксоване в торгівлі – 8,1 %, будівництві – 20,1 %, транспорті – 5,2 %, у сфері надання комунальних та індивідуальних послуг – 8,7 %. При цьому негативна динаміка виробництва фізичних осіб-підприємців у капіталоемних галузях (промисловість, будівництво, транспорт і зв'язок) була значно вищою, ніж на малих підприємствах;

- *зростання кількості збиткових малих підприємств.* Найбільшого впливу фінансово-економічної кризи зазнали малі підприємства, що працювали у сфері операцій з нерухомим майном, орендою, інжинірингу та надання послуг підприємцям (загальний негативний фінансовий результат яких склав 12,7 млрд грн), торгівлі (7,2 млрд грн), промисло-

вості (2,1 млрд грн), будівництва (1,8 млрд грн), у сфері надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту (0,6 млрд грн), у сфері діяльності транспорту і зв'язку (0,9 млрд грн). У 2009 р. не зазнали збитків лише малі підприємства, що займалися фінансовою діяльністю (загальний фінансовий результат від звичайної діяльності яких до оподаткування склав 4,3 млрд грн), сільського господарства (0,5 млрд грн) та освіти (8,3 млн грн).

Разом з тим **сектор малого підприємництва продовжував активно виконувати соціальну функцію**, збільшивши кількість зайнятих працівників на 2,1 % (142,9 тис. осіб) порівняно з попереднім роком. При цьому зменшення кількості працюючих у цьому секторі відбулося лише у сільському господарстві та будівництві. Таким чином, динаміка сектору малого підприємництва дозволяла певною мірою знижувати соціальний тиск на ринку праці. Водночас депресійні тенденції обумовили низку негативних структурних змін зайнятості у секторі малого підприємництва:

- за позитивної динаміки зайнятості сектору малого підприємництва її структура зміщувалася в напрямі робочих місць, яким притаманний менший рівень соціальних гарантій і захищеності (від малих підприємств до фізичних осіб-підприємців). Кількість працівників зменшилася на малих підприємствах майже в усіх видах економічної діяльності, в цілому зменшившись на 91,6 тис. осіб. Значна частина вивільнених працівників малих підприємств була «залучена» фізичними особами-підприємцями, які збільшили зайнятість на 234,5 тис. осіб;

- перетікання зайнятості у сферу послуг. Найвідчутніше зростання кількості зайнятих працівників у фізичних осіб-підприємців відбувалося у сферах торгівлі – на 138,1 тис. осіб, особливо у сфері роздрібною торгівлі, ремонту побутових виробів та предметів особистого вжитку (зростання на 73,1 тис. осіб), операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям (на 23,2 тис. осіб), діяльності готелів та ресторанів (на 22,6 тис. осіб), діяльності транспорту і зв'язку (на 19,5 тис. осіб).

За якісними характеристиками бізнес-середовища, а також значною кількістю інституційних параметрів економіка України має значні вади, що трансформуються у стримуючі для розвитку підприємництва чинники. Більшість міжнародних рейтингів та індексів свідчать про «вузькі» місця вітчизняного підприємницького клімату, водночас показуючи певні напрями, в яких потенційні зміни та реформи можуть забезпечити активізацію та розвиток підприємництва.

За оцінками рейтингу «Ведення бізнесу-2011»⁹ за показником легкості ведення бізнесу Україна посіла 145 місце. Незважаючи на зрос-

---

⁹*Doing Business 2011: Making a Difference for Entrepreneurs.* – Washington, DC: The World Bank, 2010.

тання на 2 пункти порівняно з 2009 р., Україна залишається на вкрай низькому рівні порівняно з країнами Європейського Союзу: Литва (23), Латвія (24), Словаччина (41), Угорщина (46), Болгарія (51), Румунія (56), Чехія (63), Польща (70), Греція (109) та трансформаційними економіками: Грузія (12), Вірменія (48), Казахстан (59), Білорусь (68), Молдова (90), Росія (123).

Результати аналізу умов ведення бізнесу засвідчують лише **певні точкові зміни, що не створюють системних передумов для зміцнення підприємницького середовища**. У 2010 р. авторами рейтингу відзначено лише три сфери, де відбулися хоч і незначні, проте позитивні зрушення:

- запровадження антикризових заходів держави, спрямованих на удосконалення системи реєстрації підприємств, зокрема на зменшення мінімального розміру капіталу на рахунок в банку, позначилося на позиції в категорії «реєстрація підприємств», де Україна піднялася на 18 позицій і зайняла 118 місце. В Україні сума коштів, яку підприємець зобов'язаний депонувати в банк перед початком процесу реєстрації та протягом 3 місяців після його завершення, у 2009 р. була найвищою серед країн Східної Європи та складала 153,5 % доходу на душу населення. У 2010 р. зазначений показник зменшився у 69,8 разу та склав 2,2 %;

- вжиття заходів щодо спрощення дозвільної системи, зокрема зменшення кількості дозволів, необхідних для будівництва, посприяло просуванню України в 2010 р. на 2 пункти в рейтингу за категорією «отримання дозволів на будівництво» (179 місце). Так, порівняно з 2009 р. кількість необхідних процедур для отримання дозволу на будівництво зменшилась з 30 до 22. За цим показником Україна випереджає Росію (53), Чехію (36), Угорщину (31). Кількість днів, необхідних для отримання дозволу на будівництво, зменшилась на понад 20 %, скоротившись на 102 дні, і становить 374 дні. Попри це, витрати часу на отримання дозволів на будівництво в Україні залишаються найвищими порівняно з середнім значенням цього показника в країнах Центральної Європи (250,1 дня);

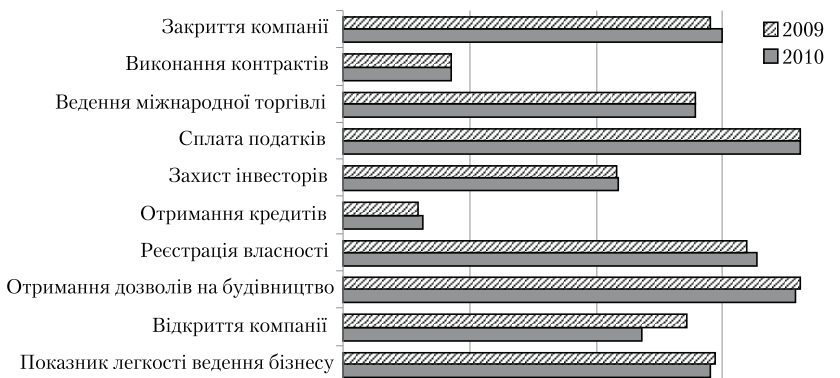
- запровадження електронної системи подання звітності до податкових органів позитивно вплинуло на спрощення системи адміністрування податків, проте показники за категорією «оподаткування» залишаються стабільно низькими (181 місце).

Важливим системним кроком стало законодавче закріплення принципу «єдиного вікна»¹⁰, що сприятиме максимальному спрощенню порядку отримання послуг, пов'язаних із підготовкою та реалізацією ін-

¹⁰Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна»: закон України від 21.10.2010 р. № 2623-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 87. – С. 10. – Ст. 3071.

вестиційних проєктів, для суб'єктів інвестиційної діяльності. Разом з тим ефективність такої норми можна буде оцінити лише у 2012 р., коли зазначений закон набере чинності.

Як свідчать дані рис. 4, кризовий період не став активним рушієм змін державної політики створення дієвих умов для підприємницької діяльності.

Рис. 4. Динаміка складових рейтингу легкості ведення бізнесу для України в 2009-2010 рр.

Джерело: Ведення бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>

Основні обмеження, що погіршують підприємницький клімат та негативно впливають на розвиток підприємницької діяльності в Україні, за даними рейтингу такі:

- *стійка тенденція до збереження високих витрат часу на проходження офіційних процедур для започаткування власного бізнесу в Україні* (отримання дозволів, ліцензій, проходження перевірок). Кількість робочих днів, що витрачається підприємцями на проходження офіційних процедур, становить в Україні 27 днів, тоді як у країнах ЄС на проходження аналогічних процедур витрачається у середньому 16 днів, у Македонії – 3, Угорщині – 4, Албанії та Білорусі – 5, Словенії – 6, Естонії – 7, Румунії та Молдові – 10 днів;

- *зростання грошових витрат підприємців на проходження дозвільних процедур*. Вартість отримання дозволів на будівництво в Україні порівняно з 2009 роком зросла на 288,3 % і склала в 2010 р. 1737,6 % від величини середнього доходу на душу населення;

- *збереження значних обсягів витрат, пов'язаних із ліквідацією підприємств*, що становлять 42 % від розміру середнього доходу на душу

населення, тоді як у Бельгії, Данії, Словенії у 2010 р. цей показник був на рівні 4 %, Росії, Молдові – 9 %. У цілому за індексом ліквідації підприємств Україна втратила у 2010 р. порівняно з попереднім роком 5 пунктів і займає 170 місце в рейтингу;

- *зростання часових і грошових витрат підприємців на реєстрацію власності в Україні.* Так, якщо у 2009 р. для реєстрації власності необхідно було 93 дні, то у 2010 р. цей показник зріс до 117 днів, що більше ніж у 3 рази перевищує середнє значення аналогічного показника для країн ЄС. Зросла і вартість адміністративних послуг під час реєстрації власності – з 2,6 % від вартості власності у 2009 р. до 4,1 % у 2010 р.;

- *збереження вельми незадовільних показників в оподаткуванні (181 місце).* Кількість виплат і витраченого часу на сплату податків є надмірними та негативно впливають на підприємницький клімат в Україні. Так, кількість часу, витраченого на підготовку податкових документів, в Україні складає 657 годин і перевищує середній показник країн ЄС у 2,9 разу. Кількість виплат у 2010 р. складала 135, що у понад 7 разів перевищує середнє значення для країн ЄС.

За Індексом економічної свободи¹¹ у 2010 р. Україна посіла 162 місце, втративши порівняно із попереднім роком десять позицій. При цьому Україна поступається значній кількості перехідних економік – Молдові (125), Росії (143), Білорусі (150). З десяти складових інтегрованого індексу економічної свободи України найбільший вплив на його зниження мали складові, що відображають: інвестиції (розрив порівняно із середньосвітовим значенням – 29,0), рівень свободи щодо процедур, пов'язаних із відкриттям, закриттям підприємства та його функціонуванням відповідно до вимог законодавства країни (розрив – 25,7), рівень розвитку фінансової системи та органів регулювання (розрив – 18,5), рівень поширення корупції (розрив – 15,5), рівень захищеності прав власності (розрив – 13,8).

Україна посіла 97 – 100 позицію серед 125 країн за Міжнародним індексом прав власності, що розраховується організацією Property Rights Alliance¹². Україна поступається усім країнам Центрально-Східної Європи, зокрема за такими критеріями, як незалежність судів, довіра населення до судів, корупція, реєстрація прав власності, захист прав власності, захист прав інтелектуальної власності, авторських прав тощо.

Таким чином, оцінки стану та умов розвитку підприємництва в Україні, що надаються міжнародними рейтингами, в цілому підтвер-

¹¹2010 Index of Economic Freedom. – Washington, D.C.: The Heritage Foundation, Dow Jones & Company, Inc., 2010. – P. 5–8.

¹²International Property Rights Index. 2010 Report. – Washington, D.C.: Americans for Tax Reform Foundation/Property Rights Alliance, 2010.

джують визначений під час аналізу динаміки підприємництва комплекс проблем, що перешкоджають подальшому розвитку підприємництва, а саме: нестабільність макроекономічного середовища, зростання рівня інфляції, зменшення обсягу інвестування, відсутність широкого доступу до фінансово-кредитних ресурсів, зарегульованість дозвільної системи, надмірний податковий тиск на суб'єктів малого підприємництва.

2.2. Вплив антикризової політики, намірів і кроків щодо реформ на умови розвитку підприємництва

Розгортання кризових тенденцій в економіці України мало значний багатоманітний вплив на умови ведення та розвитку підприємництва. Як свідчать теоретичні розробки й успішний досвід антикризової політики багатьох країн світу, потенційно розвиток підприємництва може стати рушійною силою випереджальних кроків на шляху виходу з економічної депресії. Проте більшість заходів державної економічної політики в Україні під час кризи, крім певних інтенцій щодо дерегуляції умов ведення бізнесу, не мали безпосередньої орієнтації на створення дієвих механізмів розвитку підприємництва, переважна більшість антикризових макроекономічних заходів мала для підприємництва стримувальний характер.

Явища макроекономічної дестабілізації, що супроводжували розгортання в Україні фінансово-економічної кризи, актуалізували завдання макроекономічної стабілізації, що мали бути здійснені насамперед у фіскальній та монетарній сферах. На відміну від більшості країн світу, що зустріли кризу з мінімальними інфляційними показниками, Україні впродовж останніх років був притаманний потужний інфляційний тренд. Саме він став на заваді безпосередньому використанню заходів прямого стимулювання внутрішнього платоспроможного попиту, що практикувалися розвиненими країнами світу, та змусив поєднувати антикризову політику з протидією інфляційним тенденціям. Проте, запобігаючи руйнівній дестабілізації основних макроекономічних показників – темпу інфляції, обмінного курсу гривні, показників стабільності банківського сектору, рівня бюджетного дефіциту тощо, заходи макроекономічної стабілізації завдавали неоднозначного впливу на стан підприємницького клімату в Україні.

З одного боку, відбувалися стабілізація підприємницьких очікувань і формування відносно прогнозованого середовища ведення бізнесу. З іншого – стабілізаційні заходи, що полягали в запровадженні обмежень у монетарній сфері та посиленні жорсткості фіскальної політики, об'єктивно завдавали контрактивного впливу, гальмуючи економічну активність у країні. Як засвідчує досвід багатьох країн світу, заходи макроекономічної стабілізації дозволяють досягти бажаного

результату лише протягом короткого терміну часу та неодмінно мають змінитися заходами проактивного характеру.

У сфері заходів щодо монетарної стабілізації антикризові заходи держави були спрямовані передусім на врегулювання проблемних питань у банківському секторі, який суттєво постраждав від кризи ліквідності, що спостерігалася на світових фінансових ринках. **Будучи жорстко обмеженим орієнтирами антиінфляційної політики, Національний банк України фактично керувався орієнтирами зменшення грошової пропозиції шляхом:**

- стерилізації коштів, виданих у формі рефінансування: обсяг операцій рефінансування упродовж 2009 р. склав 64,4 млрд грн, обсяг мобілізаційних операцій – 96,7 млрд грн. Причому 89 % мобілізаційних операцій припало на другу половину року. У 2010 р. жорсткість монетарної політики зростає: за 9 місяців обороти з рефінансування склали лише 4,5 млрд грн, з мобілізації коштів – 216,5 млрд грн. Рівень монетизації зменшився за цей період на 6,2 в. п.;

- посилення резервних вимог: вимоги до формування банками обов'язкових резервів було посилено протягом серпня-вересня 2009 р., тому лише за грудень 2009 р. загальний обсяг обов'язкових резервів, сформованих банками, склав 12,2 млрд грн;

- доларових інтервенцій на валютному ринку: сальдо інтервенцій НБУ за 2009 р. склало 10,4 млрд дол., що еквівалентно вилученню з обігу понад 80 млрд грн;

- підтримання високих ставок рефінансування: середньозважена ставка за всіма інструментами у 2009 р. була на 1,4 в. п. вища, ніж у 2008 р., та склала 16,7 %, тоді як темп інфляції у 2009 р. зменшився порівняно з 2008 р. на 10 в. п. і склав 12,3 %.

Унаслідок застосування зазначених інструментів обсяг грошової маси МЗ зменшився за 2009 р. на 5,5 %. Ураховуючи суттєве зниження грошових мультиплікаторів через стагнацію в кредитній сфері, **це дозволяє зробити висновок про негативний вплив антикризової монетарної політики на економічну активність в Україні.**

Уживаючи заходів щодо фіскальної стабілізації, уряд насамперед виконував завдання з мобілізації ресурсів дохідної частини державного бюджету та можливого обмеження видаткової частини відповідно до наявних бюджетних ресурсів. Це значною мірою досягалося за рахунок посилення фіскального навантаження шляхом:

- підвищення ставок оподаткування: протягом 2009 р. за ініціативою уряду було прийнято шість законів, що підвищували податки та збори (обов'язкові платежі);

- стягнення авансових податкових платежів: за 2009 р. переплата податків зростає на 3,7 млрд грн, або на 41,0 %;

- затримання відшкодування ПДВ експортерам: невідшкодовані грошовими коштами суми за рік збільшилися на 9,1 млрд грн (70,8 %), у тому числі прострочені – на 3,3 млрд грн (у 2,1 разу);
- активізації боротьби з мінімізацією оподаткування та посилення роботи щодо стягнення нарахованої, але не сплаченої частини податкових зобов'язань.

Зростання частки фіскального вилучення супроводжувалося зменшенням спрямованості бюджетних видатків на цілі розвитку. Порівняно з попереднім бюджетним періодом у 2009 р. обсяг прямих капітальних видатків зменшився на 30,8 млрд грн, або в 4 рази, а частка капітальних видатків – до 4,3 % від загального обсягу видатків бюджету, що є критично низьким показником. У 2010 р. спостерігалось випереджальне зростання капітальних видатків бюджету (на 88 % за 7 місяців, що більше ніж у три рази за зростання поточних видатків), проте, зважаючи на низьку базу порівняння, про відновлення хоча б докризових обсягів досі не йдеться. Таким чином, антикризова **фіскальна політика, будучи орієнтованою на зростання фіскального вилучення коштів у суб'єктів господарювання, об'єктивно відіграла гальмівну роль щодо економічної активності в Україні.**

При цьому кроки щодо подолання фінансових обмежень сектору підприємництва, сформованих і посиленіх депресійними проявами економічної активності та антикризовими заходами держави, були майже відсутні. Таким чином, у післякризовий період в Україні сформувалася низка несприятливих обставин, що утруднюють підприємницьку діяльність:

- відсутність чітко сформованої державної політики щодо антикризової фінансово-кредитної підтримки підприємництва;
- зависокі ризики інвестиційної діяльності через нестабільну вартість грошей в умовах високої інфляції і невизначеної курсової динаміки;
- дефіцит фінансових ресурсів через нестачу бюджетного фінансування¹³, утруднений доступ до зовнішніх ринків капіталу, обмеженість ресурсних можливостей банків;
- несприятливий податковий режим щодо кредиторів і позичальників;
- вузькість внутрішнього ринку та падіння сукупного попиту, що сконцентрувався у сегментах продукції першої необхідності.

---

¹³У 2007-2008 рр. заходи, заплановані в Національній програмі сприяння розвитку малого підприємництва, були не реалізовані через відсутність коштів, тоді як у 2009 р. були проведені семінари для суб'єктів підприємницької діяльності, вартість яких склала 162,0 тис. грн // Український фонд підтримки підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufpp.gov.ua/realization_measures_np.php

За цих обставин **доступ малих і середніх підприємств до зовнішніх джерел фінансування виявився майже перекритим**, тоді як потреби їх у фінансовій підтримці істотно зросли. За звітами Українського фонду підтримки підприємництва у 2009 р. загальний обсяг фінансової підтримки малих підприємств у вигляді пільгового кредитування інвестиційних проектів або компенсації відсотків за банківські кредити в 17 регіонах склав 15,3 млн грн, що у 2 рази менше порівняно з показником 2008 р.

Упродовж 2009 р. з місцевих бюджетів часткову компенсацію відсотків за банківські кредити отримували підприємці АР Крим, Вінницької, Волинської, Донецької, Закарпатської, Кіровоградської, Рівненської, Херсонської, Чернівецької, Чернігівської областей та міста Києва. За наданими звітами, на означені цілі у 2009 р. з бюджетів АР Крим, областей та міста Києва було спрямовано 9,8 млн грн, але це тільки 37 % від обсягів таких витрат у 2008 р.

В умовах фінансово-економічної кризи зменшено обсяги фінансової підтримки малого підприємництва з місцевих бюджетів. За наданою з регіонів інформацією, у звітному періоді середній рівень фінансового забезпечення регіональних програм підтримки малого підприємництва з регіональних бюджетів (у розрахунку на 1000 малих підприємств) у цілому по Україні порівняно з 2008 р. зменшився майже удвічі – з 119,3 тис. грн до 61 тис. грн.

Проте в 2009 р. у регіонах у рамках заходів регіональних програм підтримки підприємництва за результатами конкурсного відбору проектів здійснювалось їх фінансування на поворотній основі за рахунок коштів міських бюджетів. На реалізацію заходів цього напрямку фінансової підтримки малого підприємництва у Вінницькій, Волинській, Івано-Франківській, Луганській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях було витрачено з обласних бюджетів 5,6 млн грн. Порівняно з 2008 р. ці витрати зросли на 12 %.

Проблеми кредитування змушували суб'єктів малого підприємництва скорочувати обсяги діяльності або закриватися взагалі. Зменшення обсягів фінансування програмних заходів, особливо в регіонах із недостатньо розвиненим підприємницьким потенціалом, посилює диспропорції регіонального розвитку, а як наслідок – уповільнюється подолання кризових явищ в економіці регіонів.

Системний негативний ефект від дії важелів макроекономічної стабілізації уряд намагався компенсувати за допомогою **заходів безпосередньої підтримки низки галузей реального сектору економіки**. Проте така підтримка надавалася здебільшого в режимі «ручного управління» та зводилася, як правило, до оперативного реагування

на критичні ситуації в галузях, не сприяючи утворенню сприятливого середовища для підприємництва. Об'єктами такої підтримки стали гірничо-металургійний комплекс і хімічна промисловість (укладання меморандумів про взаєморозуміння, що де-факто нехтувалися обома сторонами), аграрний сектор (обмеження імпорту сільгосппродукції), житлове будівництво (передбачення пільгового кредитування з фактично відсутніх коштів Стабілізаційного фонду) тощо. Заходи були сконцентровані переважно на створенні сприятливих умов для підприємств, що належать до базових галузей вітчизняної економіки та великого й середнього бізнесу. Між тим підприємства малого бізнесу були залишені фактично сам на сам із проблемами погіршення фінансового становища, наростання вартості валютної заборгованості, зростання витрат і звуження ринків збуту.

Послідовнішою була підтримка **автомобільної та переробної промисловості**. Законом «Про внесення змін до деяких законів України щодо мінімізації впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості» (грудень 2008 р.) передбачалося надання підприємствам переробної промисловості права застосовувати щорічну 25-відсоткову норму прискореної амортизації основних фондів групи 3; звільнення від сплати ввізного мита обладнання та комплектуючих виробів до нього, що не виробляються в Україні та ввозяться на митну територію України підприємствами переробної промисловості тощо.

Важливим стимулятором економічної активності стало ініціювання низки **великих інфраструктурних проектів з бюджетним фінансуванням** (насамперед у рамках підготовки до Євро-2012). Їхнє розгортання у 2009-2010 рр. суттєво сприяло підвищенню внутрішнього попиту на промислову продукцію вітчизняного виробництва, створюючи підґрунтя для загального довгострокового поліпшення умов для ведення підприємницької та інвестиційної діяльності в Україні.

Необхідно враховувати також **вплив на підприємницьке середовище заходів, що вживалися з метою послаблення негативного впливу фінансово-економічної кризи на соціальну сферу та якість і умови життя населення**. Обмеження можливостей вивільнення працівників, передбачені низкою галузевих меморандумів, дозволили протидіяти різкому зростанню безробіття, проте стали на заваді адаптації ринку праці до кризових умов, раціоналізації зайнятості в секторах, що найбільше постраждали від кризи. Ряд кроків щодо впровадження страхових і пенсійних платежів, регулювання мінімальної заробітної плати суттєво підвищують вартість трудових ресурсів для підприємств, що є особливо відчутним для підприємств малого бізнесу, яким притаманні невелика кількість працюючих та невисокі рівні оплати праці.

Отже, в період економічної кризи та депресії в Україні несприятливий вплив макроекономічного середовища на розвиток підприємництва де-факто посилювався антикризовою політикою, орієнтованою не на відновлення економічної активності, а на вирішення локальних завдань макроекономічної стабілізації.

2.3. Стан регуляторного клімату в кризовий і посткризовий періоди

У 2010 р. макроекономічні умови здійснення підприємницької діяльності знаходилися під впливом загальносвітових тенденцій, пов'язаних передусім із наслідками фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Зосередження антикризової політики на кредитно-грошових механізмах, як зазначалося, не могло не позначитися на становищі регуляторного клімату.

Між тим, державна політика щодо регуляторного клімату в кризовий та посткризовий періоди має бути спрямована на сприяння відновленню економіки та стійкості банківської системи, забезпечення і збереження позицій конкурентоспроможності на внутрішньому та світових ринках. Стимулювання зростання національної економіки, що забезпечується передусім сприятливим бізнес-кліматом і розвитком підприємництва є одним із основних шляхів реалізації цього завдання. Саме тому більшість рекомендацій щодо принципових засад державної політики щодо підприємництва в посткризовий період зводяться до¹⁴:

- послідовного здійснення заходів, спрямованих на полегшення процесу створення суб'єктів підприємницької діяльності (зокрема підприємств), враховуючи рекомендації Світового банку та Європейської Комісії, зокрема рекомендації, що стосуються використання механізму «єдиного вікна» для реєстрації новостворених підприємств, організації інтернет-реєстрації, введення правила «мовчання – знак згоди» й утримання на низькому рівні адміністративних витрат, пов'язаних із реєстрацією;
- спрощення процедур, що регулюють функціонування вже діючих суб'єктів підприємницької діяльності, зокрема скорочення кількості необхідних дозволів і ліцензій, збільшення термінів їх дії, поліпшення координації між різними наглядовими установами та зменшення загальної кількості перевірок, що їм піддаються суб'єкти підприємницької діяльності;
- узгодження політики оподаткування з потребами суб'єктів підприємницької діяльності, особливо суб'єктів малого й середнього підприємництва (МСП), спрощення процедур оподаткування, скоро-

¹⁴Развитие предпринимательства в регионе ЕЭК ООН. Опыт стран в снижении барьеров на пути развития предприятий. – Нью-Йорк, Женева: Европейская экономическая комиссия ООН, 2008. – 74 с.

чення кількості податкових платежів і покращення системи податкового регулювання. Щодо МСП, що здійснюють інноваційну діяльність, можливе вжиття адресних заходів з метою створення цільових податкових стимулів;

- розроблення у рамках спільних консультацій з банківськими установами заходів щодо полегшення доступу МСП до банківського фінансування, зокрема до спеціальних схем кредитування для довгострокового інвестиційного фінансування, включаючи тривалі пільгові періоди, кредитні гарантії у рамках приватно-державних програм, орієнтованих на МСП, сприятливі правила прийняття заставного забезпечення. Розроблення альтернативних форм фінансування для новостворених МСП, зокрема фінансування по лінії спеціалізованих приватно-державних фондів, лізингу, мікрофінансування тощо. Підтримки «інвестиційної готовності» підприємств за допомогою підвищення поінформованості щодо підвищення здатності компаній МСП залучати фінансові кошти;

- вжиття системних заходів, спрямованих на вдосконалення державного управління та зменшення масштабів корупції і практики незаконних поборів із суб'єктів підприємницької діяльності. Інтересам нових підприємців і діяльності суб'єктів підприємницької діяльності повинні служити посилення незалежності суддів, застосування податкових правил, що передбачають покарання за незаконні платежі, створення антикорупційних консультативних органів за участю державного та приватного секторів і посилення підзвітності державних службовців. Необхідно заохочувати ділові кола до врахування і застосування десяти принципів, проголошених у Глобальному договорі ООН;

- зниження бар'єрів на шляху розширення діяльності МСП за кордоном згідно з рекомендаціями Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), створення механізмів, що сприяють участі МСП у процесі формування та здійснення торговельної політики, надання суб'єктам підприємницької діяльності – експортерам допомоги у вивченні та розумінні умов підприємницької діяльності в приймаючих країнах;

- усунення культурних бар'єрів, що стоять на шляху зростання суб'єктів підприємницької діяльності, за допомогою серії заходів, спрямованих на заохочення і стимулювання духу підприємництва, зокрема серед молоді, надання їй допомоги в розумінні можливостей, що відкриваються перед нею завдяки підприємству;

- подолання незбалансованості представлення в підприємстві деяких груп населення, наприклад, молоді й етнічних меншин. У рамках політики розвитку підприємництва повинні враховуватися і гендерні чинники;

- поширення інформації щодо передової практики зниження бар'єрів на шляху підприємництва й розвитку суб'єктів підприємниць-

кої діяльності в розвинених країнах з ринковою економікою і в країнах із перехідною економікою; на цій основі та у співпраці із зацікавленими приватними компаніями й асоціаціями підприємців органам державного управління центрального та місцевого рівня доцільно організовувати курси підготовки для державних чиновників, що реалізують державну політику розвитку підприємництва, а також для майбутніх підприємців;

- використання механізму співпраці між державним і приватним секторами під час формування і реалізації державної політики у сфері розвитку суб'єктів підприємницької діяльності на центральному та місцевому рівнях. Сприяння участі МСП у консультаціях державного та приватного секторів із цього питання і врахування їх конкретних потреб. У співпраці з асоціаціями підприємців мають бути створені механізми для моніторингу здійснення політики у сфері розвитку підприємництва.

Програмою економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» дерегуляцію та розвиток підприємництва визнано одним зі стратегічних напрямів. Водночас більшість заходів, здійснених у рамках антикризової політики, та кроків, оголошених у контексті програми реформ, спрямовані на зміну регуляторних вимог до підприємницької діяльності та мають характер *дерегуляції*, тоді як заходам *проактивного* характеру приділяється незначна увага.

Проте цей процес не позбавлений суперечностей. За даними Кабінету Міністрів України, останнім часом у сфері підприємництва спостерігаються негативні тенденції до збільшення кількості регулювань, запропонованих для запровадження центральними органами виконавчої влади; збільшення кількості проектів регуляторних актів, що не відповідають вимогам і принципам державної регуляторної політики, або під час підготовки яких розробниками порушуються регуляторні процедури, а також кількості проектів регуляторних актів, у погодженні яких було відмовлено Держкомпідприємництвом, оскільки вони не лише не сприяли б створенню оптимальних умов провадження господарської діяльності, але й могли призвести до істотного погіршення умов її провадження¹⁵.

За даними Держкомпідприємництва, протягом 3 місяців 2010 р. на рівні центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ) набули чинності 162 регуляторних акти, розробниками яких є 32 міністерства та ві-

---

¹⁵Інформаційно-аналітичні матеріали щодо питання парламентських слухань на тему: «Економічні реформи: реальність та очікування українського бізнесу», Київ, 21 вересня 2010 р.

домства (61 постанова КМУ, 101 власний регуляторний акт ЦОВВ). З причин невиконання вимог закону щодо оприлюднення проекту регуляторного акта Держкомпідприємництвом були прийняті рішення про відмову в погодженні або залишення проекту без розгляду 7 проектів регуляторних актів, стосовно 129 проектів регуляторних актів були прийняті рішення про погодження¹⁶.

Аналіз стану дотримання вимог обов'язковості погодження проектів регуляторних актів з Держкомпідприємництвом свідчить про суттєве погіршення ситуації: якщо в I кварталі 2009 р. питома вага проектів регуляторних актів, прийнятих без відповідного погодження, становила 8,8 %, то у 2010 р. – 11,7 %. Ще гіршою є ситуація із дотриманням вимог обов'язковості погодження проектів регуляторних актів з Держкомпідприємництвом на рівні регуляторних актів КМУ, про що яскраво свідчить аналіз стану дотримання вимог за I квартал 2010 р.: питома вага проектів регуляторних актів КМУ, прийнятих без відповідного погодження, порівняно з аналогічним періодом попереднього року зросла на 5,1 в. п. до 31,1 %.

Протягом I півріччя 2010 р. були розроблені певні кроки в напрямку лібералізації регуляторної діяльності держави. Основні законодавчі зміни стосувалися:

- вдосконалення відповідно до європейських стандартів процедур видачі документів дозвільного характеру та поширення принципу організаційної єдності щодо видачі дозвільних документів на обласному рівні, згідно з яким видача документів дозвільного характеру здійснюється у дозвільному центрі шляхом взаємодії представників дозвільних органів, що забезпечується державним адміністратором; встановлення уніфікованих норм, пов'язаних із процедурою видачі документів дозвільного характеру;

- удосконалення відповідно до європейських стандартів процедур започаткування господарської діяльності;

- запровадження декларативного принципу провадження господарської діяльності, тобто без отримання документа дозвільного характеру, а шляхом повідомлення адміністратора або дозвільного органу про відповідність матеріально-технічної бази вимогам законодавства; з визначенням переліку дій щодо провадження господарської діяльності або видів господарської діяльності, що не можуть провадитися на

---

¹⁶Інформаційна довідка щодо результатів моніторингу набуття чинності регуляторними актами та надання звітів про відслідковування результативності дії регуляторних актів (за 3 місяці 2010 р.) / Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/publish/article?jssessionid=7C0F8157482AC10AF9310179C70EA6EE?art_id=151839&cat_id=58905

підставі подання декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання;

- запровадження електронної реєстрації суб'єктів господарювання та спрощення механізму їх діяльності, підвищення відповідальності чиновників за порушення порядку видачі дозвільних документів;

- розроблення та затвердження регламентів (інформаційних карток) дозвільними органами на місцевому рівні з алгоритмом отримання дозвільних документів, що позитивно сприятиме забезпеченню зростання рівня прозорості під час видачі документів дозвільного характеру та зниженню рівня корупції.

Серед основних проблем, що перешкоджають ефективному функціонуванню дозвільної системи та потребують вирішення, залишаються:

- високі часові та фінансові витрати підприємців на проходження дозвільних процедур, що пов'язано передусім із недосконалою організацією процесу отримання дозволів. Особливі нарікання підприємців викликає недосконалість дозвільних процедур у будівництві, відведенні земельних ділянок, використанні водних й інших природних ресурсів, а також безвідповідальність посадових осіб, що виявляється в недотриманні законодавчо визначених часових рамок для надання певних видів дозволів, вимаганні додаткових, непередбачених доплат за сприяння у прискоренні процедури оформлення дозвільних документів;

- значна ускладненість процедури отримання дозволів для реалізації інвестиційних проектів через відсутність взаємодії та координації дій між уповноваженим органом і суб'єктами надання адміністративних і господарських послуг;

- надмірна кількість документів дозвільного характеру, що вимагається для провадження господарської діяльності, ускладнена процедура отримання дозволів;

- роз'єднаність організаційних, технічних зусиль дозвільних установ, що створює суттєві перешкоди для своєчасного отримання дозвільних документів;

- непрозорість дозвільних процедур як на центральному, так і на регіональному рівнях, ускладненість доступу до отримання інформації щодо процедури отримання дозволів, відсутність веб-сторінок у більшості дозвільних центрів, на яких повною мірою висвітлювалася б інформація щодо дозвільних процедур, відсутність спеціалізованої структури в органах державної влади, що надавала б безкоштовні консалтингові послуги щодо механізму проходження дозвільних процедур;

- недостатній рівень підготовки посадових осіб дозвільних органів, безвідповідальність чиновників, особливо на регіональному рівні, що призводить до зниження якості адміністративних послуг, порушення

строків прийняття рішення чи видачі документів дозвільного характеру, зростання кількості скарг від громадян щодо надання їм адміністративних послуг низької якості, зменшення кількості звернень суб'єктів господарювання до дозвільних центрів;

- невідповідність організації та функціонування вітчизняної дозвільної системи найкращим європейським та міжнародним стандартам, практиці організації та функціонування дозвільної системи. Зокрема, попри законодавче закріплення європейських принципів започаткування господарської діяльності під час видачі документів дозвільного характеру – декларативного принципу, принципу організаційної єдності, мовчазної згоди, що позитивно зарекомендували себе в країнах Балтії, Польщі, Росії, Молдові, їх застосування в Україні ще не набуло масового характеру.

Створення привабливих умов для розвитку підприємництва в Україні неможливе без усунення адміністративних бар'єрів, удосконалення механізму здійснення державного контролю. **Значні суперечності системи та механізмів державного контролю стримували розвиток підприємництва в кризовий період.** Вони створювали низку перешкод, пов'язаних з такими чинниками:

- невідповідність принципів здійснення контролю вимогам функціонування розвинутого демократичного суспільства, де контроль орієнтований на здійснення превентивних заходів та є ризик-орієнтованим;
- дублювання контролюючих функцій центральних і місцевих органів влади, що призводить до зростання кількості конфліктів між контролюючими органами влади та суб'єктами господарювання;
- складність і непрозорість процедури здійснення контролю, відсутність уніфікованих форм актів для здійснення планових заходів державного нагляду;
- недосконалість і застарілість критеріїв оцінки ступеня ризику від ведення суб'єктами господарської діяльності й періодичності проведення планових заходів державного нагляду;
- поширення практики зловживань органами державного нагляду під час здійснення планових перевірок, зростання рівня корупції та харбарництва.

За даними КМУ, у 2010 р. функції державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності в Україні здійснюють 79 контролюючих органів (найбільша кількість контролюючих органів серед країн СНД). Для порівняння, у Молдові ці функції виконують 56 органів, у Білорусі – 40, у Казахстані – 30¹⁷. Така кількість контролюючих орга-

---

¹⁷Інформаційно-аналітичні матеріали щодо питання парламентських слухань на тему: «Економічні реформи: реальність та очікування українського бізнесу», Київ, 21 вересня 2010 р.

нів є надмірною, оскільки створює адміністративний тиск на суб'єктів господарювання, що вимагає суттєвого корегування системи державного нагляду (контролю) в Україні.

Одним з антикризових заходів щодо підтримання розвитку підприємництва в умовах подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи стало прийняття КМУ Постанови «Про тимчасові обмеження щодо здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності на період до 31 грудня 2010 року»¹⁸, яким було закріплено обмеження щодо здійснення перевірок суб'єктів господарської діяльності, а саме:

- призупинено проведення планових перевірок суб'єктів господарювання, крім перевірок суб'єктів господарювання, які відповідно до затверджених КМУ критеріїв оцінки ступеня ризику від провадження господарської діяльності віднесені до суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику, та крім здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) за додержанням санітарного та податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів);

- встановлено обмеження щодо здійснення контролюючими органами позапланових перевірок суб'єктів господарювання, крім перевірок, що проводяться за зверненнями фізичних і юридичних осіб про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства або за поданням суб'єктом господарювання до відповідного органу письмової заяви про проведення перевірки за його бажанням.

Крім того, в цей період адміністративні та фінансові санкції до суб'єктів господарювання застосовуватимуться лише у випадку, якщо виявлені порушення не будуть усунені протягом 30 діб.

З метою створення сприятливих умов для започаткування та ведення бізнесу Верховною Радою України до 1 січня 2011 р. було встановлено мораторій на здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності органами публічної влади щодо суб'єктів малого підприємництва (виключення становили суб'єкти малого підприємництва, господарська діяльність яких була віднесена до високого ступеня ризику).

---

¹⁸Постанова КМУ «Про тимчасові обмеження щодо здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності на період до 31 грудня 2010 року» № 502 від 21.05.2009 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 39. – С. 26. – Ст. 1303.

2.4. Завдання і виклики політики розвитку підприємництва в Україні в умовах фінансово-економічної кризи

Криза продемонструвала низку структурних деформацій та системних недоліків вітчизняного підприємництва, що зумовили його високу чутливість до чинників кризи та слабку спроможність до антикризової адаптації. Очевидно, що **забезпечення стійкості динаміки цього сектору надалі вимагатиме вирішення системних проблем, серед яких головними є наступні.**

1. Значний рівень гінзації, що призводить до неспроможності повноцінно захищати інтереси бізнесу за допомогою чинних правових процедур, різко знижує ефективність регуляторних і стимулюючих інструментів держави, спонукає до підвищення фіскального навантаження на «офіційний» сектор економіки.

2. Організаційна слабкість малого бізнесу, значне переважання підприємців-фізичних осіб у цьому сегменті ринку, що послаблює фінансову стійкість таких підприємств, обмежує можливості впливу на формування економічної політики держави, перешкоджає диверсифікації секторів, що мають високий поріг входження (наприклад, експортна діяльність).

3. Структурно-галузева деформація малого бізнесу з його зосередженням у посередницьких секторах економіки. Відсутність належної орієнтації малого підприємництва на галузі реального сектору економіки призводить до неефективності реалізації потенціалу цих секторів, звужує можливості інноваційного спрямування їхнього розвитку.

4. Значна орієнтація бізнесу на позаекономічні важелі набуття конкурентоспроможності (використання корупційних схем, отримання легальних преференцій, «зрощування» з владними структурами). Це робить бізнес вельми чутливим до коливань політичної кон'юнктури, призводить до втрати ефективності як ринкових регуляторів, так і важелів економічної політики держави.

5. Низька якість менеджменту значної частини підприємств, брак стратегічного мислення, відсутність готовності до технологічної та організаційної інноваційності. Ці досить типові для молодих ринкових економік «проблеми зростання» посилені стійкими деформаціями підприємницького середовища та є вагомими чинниками, що знижують конкурентоспроможність вітчизняного підприємництва, зумовлюють його низьку адаптивність до кон'юнктурних і циклічних коливань.

Ступінь успішності політики підтримання розвитку підприємництва є критичним чинником, що визначатиме поступ і темпи посткризового відновлення української економіки. Значною мірою він залежатиме також від ефективності заходів антикризової та антиде-

пресійної державної політики, що має поступово змінювати акценти на створення сприятливих макроекономічних умов для підприємницької діяльності та поширення явищ економічного пошавлення на широкий спектр секторів економіки.

Затягування тривалості депресивних тенденцій в українській економіці призводить до скорочення ресурсів держави та банківської системи, доступних для здійснення антикризової підтримки реального сектору, посилення витрат на реалізацію поточних завдань антикризового врегулювання, послаблення ефективності ринкового регулювання та створення підґрунтя для адміністративного втручання в економіку й посилення тиску на уряд з боку окремих бізнес-груп з метою лобювання власних вузькокорпоративних інтересів, а відтак – подальшого погіршення умов для розвитку підприємництва в Україні.

Отже, **головним завданням політики розвитку підприємництва в Україні має стати створення умов для:**

- збільшення обсягів виробництва на основі розширення та повнішого використання існуючого потенціалу внутрішнього ринку України;
- збільшення обсягів експорту українських підприємств на підґрунті зростання їхньої конкурентоспроможності;
- утворення нових підприємств, насамперед у сфері малого та середнього бізнесу, що забезпечують повніше використання наявних людських, матеріальних, інтелектуальних, природно-кліматичних й інших ресурсів;
- забезпечення належного рівня задоволення внутрішнього попиту товарами та послугами при повному дотриманні прав споживачів, вимог безпеки виробництва та споживання;
- демонополізації ринків товарів та послуг і налагодження ефективної конкуренції на внутрішньому ринку;
- збільшення та диверсифікація зайнятості, стабільного підвищення рівня доходів працюючого населення;
- досягнення ефективної фіскальної віддачі від розвитку бізнесу за збереження сприятливих умов для його розвитку.

Між тим, **економічна депресія накладає низку суттєвих обмежень на можливості здійснення політики розвитку підприємництва**, що мають бути враховані під час її розроблення та реалізації.

По-перше, в умовах значної розбалансованості бюджету різко обмежені можливості податкового стимулювання. Це змушує концентруватись на чітко визначених та обґрунтованих цільових податкових стимулах, загальному зниженні рівня оподаткування за рахунок вирівнювання податкового навантаження, а також мінімізації трансакційних видатків на виконання податкових зобов'язань за рахунок спрощення й автоматизації нарахування та сплати податків.

По-друге, вельми обмежені бюджетні ресурси для прямого фінансування програм підтримки підприємництва. Такі програми навряд чи можуть розглядатися як провідний засіб розвитку підприємництва, їх слід зосереджувати на наданні інформаційної, методичної та правової підтримки створенню та розвитку малого бізнесу, а також цільовій допомозі розвитку підприємництва у секторах, що цього найбільше потребують (наприклад, фермерське господарство, «зелений» туризм, соціальне підприємництво тощо).

По-третє, неминуче зберігатиметься тривалий період високої вартості кредитних ресурсів комерційних банків, що утруднюватиме залучення кредитних ресурсів для фінансування інвестиційних програм створення нового та розвитку існуючого бізнесу. Відтак слід врахувати необхідність надання спеціальних інвестиційних кредитних ліній банками з державним капіталом, а також створення спеціалізованих банків для інвестиційного, експортного, іпотечного кредитування.

По-четверте, даються взнаки структурні деформації внутрішнього споживчого попиту, викликані хронічно низькою купівельною спроможністю населення, як наслідок – підвищеним попитом на товари нижчого цінового сегменту, навіть попри їх невисоку якість. Отже, імовірним є поширення недобросовісної конкуренції через нехтування вимогами якості та безпечності товарів, зберігатиметься також високий попит на товари контрафактного та контрабандного походження, дешевий низькоякісний імпорт. Це вимагатиме оволодіння сучасними регуляторними інструментами контролю за якістю, безпечністю продукції, захисту внутрішнього ринку від недобросовісних конкурентів.

По-п'яте, імовірний тривалий період підвищення реального обмінного курсу гривні, що запровадить тренд зниження цінової конкурентоспроможності українських експортерів. Це посилює вимоги до стимулюючої експортної політики, а одночасне здешевлення імпортованих товарів може бути використане для інтенсифікації інвестиційного імпорту.

3. ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА АНТИДЕПРЕСІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Як зазначалося вище, поточний стан розвитку економіки України потребує чітких та обґрунтованих заходів щодо здійснення системної політики розвитку підприємництва, результатом чого має стати створення базису для розвитку вітчизняної економіки у посткризовий період. Його формат об'єктивно вимагатиме від країни пошуку нових джерел економічного зростання, модифікації чинників конкурентоспроможності й покращення на підґрунті цього добробуту населення.

В умовах розгортання депресійних процесів у національній економіці гостро постає питання щодо запровадження та ефективної реалізації заходів економічної політики, спрямованих з одного боку на подолання негативних чинників кризових явищ, а з іншого – на формування засад перспективного стійкого зростання економіки в умовах посткризового відновлення світового та національного господарства. Ключову роль у розвитку передумов для відновлення та якісного вдосконалення економічної системи відіграє підприємництво з іманентною йому функцією інноваційного пошуку шляхів розвитку. Воно створює можливості для продуктивного та конкурентоспроможного застосування капіталу, розвитку нових можливостей для структурної трансформації економіки, що своєю чергою сприяє посиленню її стійкості до змін глобальних умов функціонування та зміцнення конкурентних переваг країни.

Активізації підприємництва як інтегрального соціально-економічного процесу, розбудові ефективних підприємницьких стратегій має приділятися основна увага при розбудові нової моделі вітчизняної економіки в умовах посткризового відновлення. Крім того, вимір підприємництва має включатися в усі напрями економічної політики держави з метою формування дієвої системи умов, стимулів і мотивацій реалізації економічного потенціалу країни. Це особливо актуалізується у період формування нового економічного устрою, пошуку нових економічних моделей та стратегій, що сприятимуть посиленню стійкості та формуванню джерел розвитку національної економічної системи.

3.1. Розвиток ринків

Формування конкурентного середовища є одним з найґрунтовніших пріоритетів розвитку ефективного підприємницького середовища. За умов посткризового відновлення економіки країни захист конкуренції на ринку має бути одним із головних чинників державної політики відновлення економічного зростання.

Підґрунтя активізації розвитку підприємництва в умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи вбачається насамперед у розширенні ринків збуту продукції вітчизняних підприємств. Основним напрямом у цій сфері має стати цілеспрямована розбудова внутрішнього попиту на підґрунті оптимізації розподілу доходів та структури витрат, максимального підвищення ефективності механізмів внутрішнього ринку, що компенсувала б утрату частини зовнішніх ринків, а головне – сприяла б поступовим змінам структури економіки, що зменшувало б її залежність від зовнішніх ринків.

Ураховуючи значний негативний ефект, завданий економічній активності в Україні різким зменшенням внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту, передусім слід спрямувати зусилля на його по-

жвавлення. При цьому пріоритетними мають бути напрями, що сприятимуть швидкому позитивному ефекту розкриття потенціалу внутрішнього ринку для економічного зростання, зберігаючи при цьому збалансованість розвитку окремих складових попиту.

По-перше, слід максимально використати потенціал стимулювання попиту, що міститься у політиці щодо бюджетних видатків, шляхом раціоналізації їх структури та механізмів здійснення, а саме:

- **забезпечити реалізацію низки великих інфраструктурних проєктів**, що мають підвищити внутрішній попит на вітчизняну промислову продукцію. Крім заходів у рамках підготовки до Євро-2012 нагальної модернізації вимагають вітчизняна енергетика, вугільна промисловість, газотранспортна система, житлово-комунальне та дорожнє господарство. Державні інвестиції у ці сектори національної економіки значно розширять попит на продукцію вітчизняної промисловості (передусім машинобудування та гірничо-металургійного комплексу), виробництво будівельних матеріалів тощо. Оскільки бюджетні ресурси досить обмежені, додатковими джерелами фінансування таких проєктів могли б стати довгострокові кредитні ресурси, залучені спеціалізованим державним банком розвитку, цільові емісійні ресурси НБУ, позичкові ресурси, отримані від цільових державних позик, залучення приватних інвестицій на концесійних засадах тощо;

- **упорядкувати сферу державних закупівель**. За умов звуження інших складових (внутрішнього споживання, інвестицій, експорту) саме державні закупівлі є найдієвішим важелем, який уряд може застосувати з метою розширення сукупного попиту. Для формування публічного та прозорого механізму державних закупівель необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на:

- формування та розвиток широкої інформаційної системи, що надавала б підприємцям необхідну інформацію про можливість реалізації державі продукції;
- установалення прямих відносин з вітчизняними компаніями, що безпосередньо займаються виготовленням продукції, оминаючи посередників;
- посилення відповідальності за зловживання у сфері державних закупівель;

- **раціоналізувати структуру бюджетних соціальних видатків** з метою посилення їх цільової спрямованості, монетизації частини соціальних пільг. Надання дієвішої підтримки саме низькокодним категоріям населення має сприяти переважаючому зростанню попиту на продукцію вітчизняного виробництва (насамперед – харчову).

По-друге, слід вжити заходів для розбудови внутрішнього ринку з метою якнайповнішого та якнайшвидшого доведення стимулюючого ефекту внутрішнього попиту безпосередньо до виробника. За умов утруднення кредитного забезпечення діяльності суб'єктів підприємництва, знижених можливостей забезпечення належної прибутковості через обмеженість внутрішнього попиту пріоритетним напрямом розбудови внутрішнього ринку має стати зменшення трансакційних витрат його учасників. Цьому сприятиме реалізація положень Державної цільової програми розвитку внутрішнього ринку до 2012 р., затвердженої у серпні 2009 р. Зазначену програму слід суттєво доповнити положеннями, що стосуються власне розбудови ринкової інфраструктури: забезпечення територіального розвитку мережі роздрібної торгівлі; розвитку оптового сегменту торгівлі товарами споживання (насамперед – сільгосппродукцією); запровадження дієвих засобів відповідальності за безпечність продукції тощо.

Очікуваними результатами зміцнення та розбудови внутрішніх ринків мають стати посилення чутливості вітчизняної пропозиції до стимулюючих сигналів з боку попиту, спрощення умов дії механізмів ринкової конкуренції у ціноутворенні та забезпеченні ефективності використання національного ресурсного потенціалу. Для зміцнення та розбудови внутрішніх ринків мають бути запроваджені такі заходи:

- **удосконалення системи інформування реальних і потенційних покупців і продавців** щодо кількісних та цінових пропозицій на внутрішньому ринку, надання правової та інформаційної підтримки збутовій діяльності вітчизняних товаровиробників, забезпечення зручного доступу до інформації та достатнього рівня її достовірності. Вирішення цього завдання потребуватиме проведення на основі партнерських стосунків держави та бізнесу промоційних заходів (ярмарків, виставок, презентацій), організації загальнодоступних баз даних щодо вітчизняної пропозиції;

- **забезпечення пріоритетного розвитку мережі засобів прямих поставок сільськогосподарської та продовольчої продукції споживачеві.** Зокрема це завдання може бути реалізоване шляхом поширення досвіду проведення продовольчих ярмарків, розвитку мережі сільськогосподарських ринків та контролю за порядком на них, відновлення за кошти місцевих бюджетів мережі закладів плодоовочевої торгівлі, цільового спрямування державної допомоги сільськогосподарському сектору на розвиток мережі тощо;

- **поширення практики створення муніципальних торговельних закладів** з метою забезпечення рівномірності охоплення населення торговельною мережею, створення необхідних умов для відновлення споживчої кооперації членів територіальних громад;

- **удосконалення антимонопольного законодавства та підвищення ефективності діяльності Антимонопольного комітету України.** Пріоритетами антимонопольної політики мають бути формування адекватного інституційно-правового середовища для розвитку конкуренції та свободи підприємницької діяльності, посилення відповідальності суб'єктів господарювання за порушення вимог антимонопольного законодавства та прояви недобросовісної конкуренції.

По-третє, збільшення попиту та розбудова внутрішніх ринків мають неодмінно супроводжуватися комплексом заходів щодо підтримки вітчизняного виробника, дієвого регулювання та обмеження небажаного імпорту до України, оскільки в протилежному випадку дефіцит пропозиції, що виникатиме внаслідок розширення внутрішнього попиту, покриватиметься імпортованою продукцією. Такі заходи можуть забезпечити поетапну адаптацію національного виробництва до конкурентних умов, створення продуктивних робочих місць у секторах із виробництва продукції, що задовольняє внутрішній попит. Зазначені заходи мають полягати в наступному:

- **модифікації інструментів захисту внутрішніх ринків.** На зміну прямому протекціонізму має прийти більш тонка політика обмеження доступу некритичного імпорту на внутрішні ринки. Зокрема значний ресурс для розширення внутрішнього ринку прихований у сфері боротьби з контрабандою та тіншовими схемами імпорту. Це потребуватиме запровадження сучасних технічних інструментів митного контролю та оцінки митної вартості імпортованих товарів з метою контролю над обґрунтованістю останньої, облаштування пунктів митного пропуску тощо; проведення переговорного процесу та укладення двосторонніх міждержавних угод щодо спрощення митних процедур та активізації боротьби з контрабандою у відносинах з країнами – основними торговельними партнерами України; посилення контролю за дотриманням стандартів якості та безпечності щодо імпортованої продукції, регулювання імпорту вживаних речей тощо;

- **перегляді та оптимізації системи пільг і стимулів для національних виробників.** На зміну діючій системі пільг і преференцій має прийти політика, спрямована на стимулювання позитивних зрушень у технологічній та регіональній структурах виробництва шляхом заохочення інвестиційно-інноваційної діяльності та залучення капіталів до трудонадлишкових, старопромислових регіонів. Це може бути досягнуто за рахунок диференціації оподаткування прибутку залежно від напрямів його використання, скасування ПДВ на імпорт енергоощадного обладнання, що не виробляється в Україні, тощо. Має бути розроблено та прийнято Закон України «Про державну допомогу», який врегульовуватиме норми та інструменти застосування державної

допомоги підприємницькому сектору, узгоджені з вимогами СОТ та регуляціями ЄС;

- **здійсненні постійного контролю цінової ситуації** з метою оперативного запобігання ціновому та іншим видам демпінгу з боку імпортерів та застосування відповідно до норм СОТ антидемпінгових і компенсаційних мит з метою захисту вітчизняних виробників. Такий контроль дозволить також оперативне застосування, у разі потреби, заходів тимчасового обмеження імпорту для стабілізації платіжного балансу, передбачених нормами СОТ і вітчизняним законодавством.

3.2. Регуляторна політика у сфері підприємницької діяльності

Одноєю з головних проблем, що нині постала перед системою державного управління та суспільством в Україні, є часті порушення, недотримання вимог законодавства усіма суб'єктами – органами державної влади, громадянами та бізнесом.

Порушення законодавства часто закладені у самих законодавчих нормах. Це викликано декількома об'єктивними та суб'єктивними причинами, серед яких основними є висока корупція, безвідповідальність влади перед суспільством і низька узгодженість нормативно-правових актів різного рівня з очікуваннями суспільства.

Покращити ступінь виконання законодавства можна шляхом збільшення прозорості прийняття рішень органами державної влади, при застосуванні інструментів державного управління, за яких зацікавленим суспільним групам надається можливість ознайомлення з проектами нормативно-правових актів, чітко визначається, обчислюється та аргументується необхідність державного регулювання, аналізуються можливі альтернативи та доводиться, що запропонований нормативним актом шлях вирішення проблеми має найбільшу ефективність.

Такі інструменти в Україні визначено і закріплено Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 р. № 1160-IV. Належне дотримання органами державної влади норм регуляторної політики забезпечує прозорість прийняття рішень органами державної влади, механізми передбачуваності та послідовності державної політики, публічну легітимізацію владних рішень.

Позитивний вплив на розвиток підприємницького середовища матимуть такі кроки щодо **вдосконалення дозвільної діяльності**:

- скасування документів дозвільного характеру, що є недоцільними та економічно невиправданими;
- максимальне скорочення переліку дій щодо провадження господарської діяльності, що не можуть провадитися на підставі подання

декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства та затвердити його, враховуючи ступінь ризику діяльності підприємства для безпеки держави, людини та навколишнього середовища;

- затвердження переліку документів дозвільного характеру, що дають право на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності, а також визначення об'єктів, на які видаються документи дозвільного характеру;

- заміна окремих видів дозвільної діяльності страхуванням;
- усунення дублюючих функцій на кожному етапі дозвільної процедури;

- створення на місцях «єдиних інвестиційних вікон» та сприяння забезпеченню взаємодії регіональних центрів з інвестицій та розвитку з суб'єктами надання адміністративних та господарських послуг;

- забезпечення відкритого доступу до інформації щодо надання адміністративних послуг дозвільними органами (платність, термін тощо);

- підвищення освітнього та кваліфікаційного рівня кадрів посадових осіб органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що здійснюють свою діяльність у сфері видачі документів дозвільного характеру;

- посилення громадського контролю за рішеннями посадових осіб у сфері надання дозволів;

- посилення адміністративної відповідальності дозвільних органів та посадових осіб за порушення законодавства з питань видачі документів дозвільного характеру.

З метою **удосконалення механізму реалізації регуляторної політики держави**, мінімізації проявів негативного впливу на функціонування підприємництва, поліпшення підприємницького клімату необхідно:

- підготувати та затвердити методологію розробки та прийняття регуляторних актів органами державної влади та органами місцевого самоврядування;

- закріпити механізм здійснення регулярного та систематичного аналізу регуляторних актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування з метою анулювання економічно недоцільних та неефективних;

- активізувати взаємодію органів державної влади усіх рівнів з органами місцевого самоврядування та громадськістю щодо інформування про виявлені факти порушення прав суб'єктів господарювання унаслідок прийняття регуляторних актів з порушенням вимог та принципів державної регуляторної політики;

• підвищити відповідальність посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо дотримання вимог та принципів державної регуляторної політики¹⁹.

Значний потенціал поліпшення підприємницького клімату криється в **удосконаленні системи державного нагляду (контролю)**. Забезпечення прозорості та відкритості процедур реалізації державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, перехід на здійснення превентивних заходів щодо здійснення контролю стали одними з основних складових реформування механізму державного контролю в країнах Європейського Союзу.

Значного поліпшення дієвості системи державного нагляду (контролю) можна досягти шляхом її організаційного впорядкування. Ключовими кроками у цьому напрямі мають стати:

- законодавче закріплення принципу наявності одного органу державного нагляду (контролю) у складі ЦОВВ, що своєю чергою дозволить скоротити кількість контролюючих органів удвічі;
- запровадження обов'язкового застосування органами державного контролю актів перевірок з переліком питань;
- внесення змін до переліку критеріїв оцінки розподілу суб'єктів господарської діяльності на групи за ступенем небезпеки для держави, людини та навколишнього середовища;
- зменшення періодичності проведення планових заходів державного контролю;
- перехід від каральної функції при здійсненні контролю до превентивної – попередження, профілактики та запобігання порушенням;
- проведення аудиту та аналізу контролюючих функцій, здійснюваних органами державної влади та органами місцевого самоврядування з метою виявлення недоцільних та затратних;
- усунення дублюючих контролюючих функцій з подальшою ліквідацією контролюючих органів, у діяльності яких зникла необхідність;
- посилення відповідальності за збитки, завдані суб'єкту господарювання неправомірними діями контролюючих органів у зв'язку з недотриманням процедури здійснення державного контролю;
- модернізація системи здійснення електронного документообігу суб'єктів господарювання з контролюючими органами;

---

¹⁹Проект регуляторного акту в обов'язковому порядку і за визначеною процедурою має бути оприлюднений на офіційному сайті Міністерства (на термін не менше ніж місяць) для отримання зауважень і пропозицій від зацікавлених груп. Він має супроводжуватися аналізом регуляторного впливу, структура якого визначається Законом і який містить аргументи щодо необхідності державного регулювання, визначаються цілі регулювання, оцінюється його вартість для громадян, бізнесу та держави і визначаються індикатори, за якими робиться висновок про успіх/неуспіх регулювання.

- передача окремих контрольно-наглядових функцій професійним самоврядним організаціям, що потребує чіткого визначення державних функцій, які доцільно передати таким організаціям з подальшим закріпленням їх ролі та статусу в окремих нормативно-правових актах. За оцінками експертів, делегування контрольно-наглядових функцій професійним самоврядним асоціаціям має становити не менше 10 %.

3.3. Реформування системи технічного регулювання

Технічне регулювання є специфічною складовою регуляторної політики, що безпосередньо реалізує складний комплекс завдань, пов'язаних з контролем за безпечністю виробництва та споживання, якістю продукції, а опосередковано – формує додаткові бар'єри входу на ринок. Саме прямий зв'язок технічного регулювання з питаннями безпеки не дозволяє розглядати його в рамках стандартних категорій дерегуляції.

Роль технічного регулювання як складової політики якості набуває нового звучання в період економічної кризи та на посткризовому етапі, коли «стандартні» ринкові регулятори якості втрачають дієвість за таких причин:

- через брак платоспроможності **покупці** не мають змоги кваліфіковано обирати товар за критерієм якості (обираються насамперед дешеві, а не якісні товари), що відкриває шляхи поширенню збуту неякісної продукції на ринку;
- **виробники** не мають достатніх інвестиційних ресурсів для належного реагування на конкурентні виклики та часто змушені шукати конкурентні переваги у здешевленні технологій виробництва на шкоду якості продукції;
- послаблено дієвість відповідних **державних структур**, що мають забезпечити відповідальність економічних суб'єктів за дотримання вимог стандартів якості та відповідності, запобігання припливу контрабандної та контрафактної продукції тощо.

Значущість ролі технічного регулювання у системі нетарифного захисту внутрішнього ринку також посилюється у контексті завдань відновлення економічного зростання та підтримки розвитку національного виробника. В умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності застосування цього методу нетарифного захисту дозволяє обмежувати доступ на внутрішній ринок іноземної продукції, що через низьку якість може реалізовуватися практично за демпінговими цінами та завдавати шкоди вітчизняному виробникові та споживачеві. Причому, на відміну від традиційного протекціонізму, що може консервувати низьку якість вітчизняних товарів, **система технічного регулювання, діюча за принципом рівності умов для вітчизняних та іно-**

земних виробників, навпаки, протистоїть тенденції до консервування технологічного рівня національних виробництв.

Зазначене підкреслює важливість конструктивного реформування системи технічного регулювання України, якій на сьогодні притаманні обтяжливість процедур, механістичність підходів до систематичного контролю, несумісність з аналогічними процедурами міжнародного рівня. Через відсутність гармонізованої системи сертифікації продукції українські експортери часто змушені проходити додаткову сертифікацію у країнах збуту. Це підвищує імовірність необґрунтованого застосування проти українських виробників протекціоністських засобів нетарифного характеру, призводить до втрати коштів, що могли б спрямовуватися на перебудову й удосконалення української системи технічного регулювання. Тому важливим є удосконалення вітчизняної системи сертифікації та укладання міжнародних угод з основними торговельними партнерами щодо *взаємного* визнання сертифікатів.

Отже, рух до європейської (міжнародної) моделі технічного регулювання має здійснюватися послідовно та супроводжуватися скоординованою роботою щодо створення на законодавчому, нормативному та інфраструктурному рівнях ефективної системи контролю за якістю та безпекою продукції.

Основними завданнями у цій сфері є:

- адаптація рамкового і секторального законодавства (розробка пакету взаємопов'язаних проектів законів про державний ринковий нагляд; про загальну безпеку продукції; про відповідальність за збитки, заподіяні унаслідок дефекту продукції; проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України» відносно реєстрації декларації виробника про відповідність; проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо стандартизації та обов'язкової сертифікації); нової редакції Закону України «Про метрологію і метрологічну діяльність»);

- впровадження в українське законодавство європейських директив Нового і Глобального підходів (розробка проектів документів відносно безпеки машин і механізмів, устаткування, що працює під тиском, прогулянкових суден, піротехнічних виробів; підготовка нормативно-правового акту про затвердження плану прийняття технічних регламентів на період до 2010 р.);

- удосконалення системи стандартизації згідно з вимогами ЄС і міжнародними вимогами (підготовка та внесення до Кабінету Міністрів України пропозицій щодо створення Національного органу стандартизації відповідно до принципів, діючих у ЄС; розробка не менше 1500 стандартів, необхідних передусім для запровадження технічних регламентів);

- перегляд застарілих міжнародних стандартів, що діють в Україні (ГОСТ);
- поступовий перехід від обов'язкової сертифікації до оцінки відповідності шляхом запровадження технічних регламентів, еквівалентних європейським директивам;
- удосконалення системи державного нагляду на принципах ринкового нагляду, що діють у ЄС;
- підготовка і забезпечення виконання плану модернізації випробувальних, перевірочних, калібрувальних і вимірювальних лабораторій для укладання угоди про оцінку відповідності та придатності.

3.4. Податкові механізми розвитку підприємництва

Стратегічною метою податкової реформи має стати формування сприятливого фіскального простору для бізнесу шляхом оптимального поєднання таких інструментів:

- *зниження ставки податку на прибуток*. При цьому не обов'язково знижувати номінальну ставку податку. Доцільнішим є уведення «податкової вилки» для податку. З метою стимулювання інвестиційної діяльності, необхідно знизити до 10 % ставку податку на частину прибутку, що реінвестується в модернізацію основних фондів;

- *запровадження прискореної амортизації*. Необхідно збільшити нормативи амортизації для більшості основних фондів з метою вивільнення ресурсу для розширення інвестицій. Суттєвий позитивний ефект буде лише за умови перевищення фіскальної амортизації над економічною (бухгалтерською);

- *зниження податкового навантаження на фонд оплати праці*. Оскільки в Україні найвищий рівень податкового навантаження на фонд оплати праці несуть роботодавці, в умовах досить низької номінальної ставки податку з доходів фізичних осіб цілком можливим є перерозподіл податкового тиску в бік працівників;

- *надання територіальних податкових пільг*. Така система пільг за їх обґрунтованого застосування дозволить вирішити шляхом активізації підприємництва низку структурних та соціальних проблем окремих територій. Водночас їх введення має супроводжуватися запровадженням критеріїв надання пільг, що унеможливають їх масове використання для мінімізації оподаткування чи отримання позаекономічних конкурентних переваг над іншими учасниками ринку;

- *спрощення процедури відшкодування ПДВ*. Перш за все такий інструмент має бути застосований до тих підприємницьких структур, що здійснюють виробництво та експорт високотехнологічної продукції. Це дозволить створити їм сприятливі умови для розширення виробництва в Україні.

Водночас, знижуючи фіскальний тиск на бізнес, необхідно пам'ятати, що сприятливість податкової системи для бізнесу означає не лише низький рівень оподаткування, а передусім високий рівень ефективності, прозорості та рівності.

Важливим напрямком у питанні реформування сприятливого підприємницького середовища має стати реформування спрощеної системи оподаткування²⁰. За понад десять років свого існування вона практично не вдосконалювалася, хоча за цей час обросла численними проблемами, що знизили її ефективність, деформували цілі та завдання запровадження. Відсутність будь-яких суттєвих кроків щодо реформування спрощеної системи оподаткування протягом тривалого періоду обумовлена тим, що це питання стосується інтересів майже 2,5 млн громадян (1,3 млн підприємців та 1,2 млн найманих працівників), а тому будь-які ініціативи в даній сфері, особливо непопулярні, завжди знаходяться під тиском політичних чинників.

Починаючи з 1998 р., коли була запроваджена спрощена система оподаткування, обліку та звітності, індекс споживчих цін збільшився у 5,5 разу, мінімальна заробітна плата – у 20 разів. Попри стабільність граничної межі виручки, що дає можливість застосовувати спрощену систему оподаткування (для фізичних осіб – 500 тис. грн, для юридичних – 1 млн грн), висока інфляція знизила реальний допустимий показник більш як у п'ять разів. Це звужує сферу застосування даного податкового режиму, витісняючи підприємців, які здатні розвивати або принаймні підтримувати свій бізнес на стабільному рівні. Таким чином, спрощена система оподаткування наразі відіграє дестимулюючу роль для розвитку та укріплення малого бізнесу.

Попри досить серйозні аргументи проти самого інституту спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності його ліквідація не є ефективним рішенням. Спрощена система оподаткування в Україні має важливе соціальне значення. Лише офіційно сумарна кількість фізичних осіб-підприємців та найнятих ними працівників складає 2,5 млн осіб. Багато видів діяльності, що здійснюються даним сегментом бізнесу, можуть бути рентабельними лише за наявності спрощеної системи оподаткування. Необхідно також врахувати, що її скасування містить ризик переходу в «тінь» значної частини малого бізнесу, що збільшить обсяги тіньової економіки та зменшить надходження до бюджету.

В умовах кризи, високого рівня безробіття, слабких гарантій трудових прав українських громадян і, головне, наявності вільних ніш, де саме малий бізнес є найбільш ефективним, доцільним є створення

---

²⁰ *Пріоритети* реформування податкової політики України: як перейти від фіскалізму до стимулювання ділової активності? – К.: НІСД, 2010. – 80 с.

сприятливіших умов для його розвитку. Враховуючи, що кредитна політика держави щодо підтримки малого підприємництва є слабкою і, вочевидь, у середньостроковій перспективі такою і залишиться, фінансові важелі заохочення розвитку мають залишитися провідними.

Урядовий варіант реформи спрощеної системи оподаткування, що був зафіксований у проекті Податкового кодексу, виявився надмірно асиметричним із питання співвідношення нових обмежень і можливостей для бізнесу. Отже, уряд в умовах кризи керувався передусім фінансовим пріоритетом.

Необхідність стимулювання розвитку малого бізнесу потребує досить обережного підходу до реформування даної сфери. У процесі реформування спрощеної системи оподаткування необхідно не лише запровадити низку обмежень для бізнесу, а й надати йому нові можливості, компенсуючи тим самим негативний ефект. Для досягнення балансу між державними та підприємницькими інтересами необхідно реалізувати комплекс пропозицій:

- **збільшити граничний обсяг доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг.** Як було зазначено, інфляція не лише знизила реальні доходи бюджету від справляння єдиного податку (стосується єдиного податку з фізичних осіб та фіксованого податку), а й зменшила реальні обороти підприємців. Таким чином зниження фінансового навантаження компенсувалося звуженням сфери застосування даної системи. Граничний обсяг виручки від реалізації необхідно прив'язати до мінімальної заробітної плати (станом на 1 січня відповідного року), що дозволить створити автоматичний індикатор та в майбутньому не вносити додаткові зміни до законодавства з метою його коригування у зв'язку з підвищенням рівня інфляції;

- **створити фінансові стимули для зацікавленості місцевих органів влади в розвитку малого бізнесу.** На даний момент єдиний податок для малих суб'єктів підприємницької діяльності, що обрали спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, є загальнонаціональним податком, закріпленим за місцевими бюджетами (у даному випадку бюджетами органів місцевого самоврядування). Він належить до коштів доходів, що враховуються при визначенні розміру міжбюджетних трансфертів. Тобто, якщо доходи від сплати податку зростають, на аналогічну величину скоротиться обсяг трансферту з держбюджету. Єдиний податок доцільно віднести до місцевих податків, що відповідно до Бюджетного кодексу України не враховуються при визначенні обсягу державного трансферту. Оскільки кошти від єдиного податку залишатимуться у місцевих бюджетах, місцеві органи влади будуть зацікавлені у збільшенні доходів, тобто у створенні максимально зручних умов для розвитку малого бізнесу;

• **надати право платникам єдиного податку реєструватися платниками ПДВ.** Відсутність такого права (передбачалося проектом Податкового кодексу) призведе до того, що частина контрагентів суб'єктів підприємницької діяльності, що працює за спрощеною системою оподаткування, відмовиться від співробітництва через неможливість включати фактично сплачений ПДВ у вигляді торговельної надбавки (видається досить сумнівним, що після виключення з числа платників ПДВ платники єдиного податку автоматично знизять ціни на 20 %) до податкового кредиту.

3.5. Забезпечення адекватної ринковим умовам фінансово-кредитної політики розвитку підприємництва

Активізація підприємницької діяльності неможлива без створення сприятливих фінансово-кредитних умов, що першою чергою передбачає **забезпечення фінансової стабільності** шляхом:

• *створення інституціонального середовища, сприятливого для фінансування бізнесу, зокрема відновлення довіри до банківської системи та національної валюти;*

• *гальмування інфляційних тенденцій;*

• *переходу до стимулюючої монетарної політики в частині зниження процентних ставок та спрямування грошової пропозиції у пріоритетні сфери;*

• *рекапіталізації та реструктуризації банківської системи на основі розширення ресурсних можливостей та інструментів фінансової підтримки банківської системи;*

• *удосконалення чинного законодавства в частині розробки механізму й окреслення кола інструментів впливу на діяльність філій іноземних банків щодо стимулювання їх до кредитування стратегічно важливих видів економічної діяльності через розвиток державно-приватного партнерства;*

• *підтримання передбачуваної курсової динаміки, що означає відсутність надмірних коливань номінального та реального ефективного обмінного курсу гривні;*

• *покращення характеристик грошового обігу в напрямі зниження рівня доларизації та частки готівки поза банками;*

• *удосконалення системи валютного регулювання в частині посилення економічних важелів залучення інвестиційних капіталів та спрямування їх у пріоритетні галузі;*

• *відновлення збалансованого розвитку фінансового ринку та розвитку його інфраструктури.*

Для виведення економіки на траєкторію економічного зростання система інструментів грошово-кредитної політики держави має

охоплювати і короткострокові стимулюючі заходи, і довгострокові, спрямовані на інтенсифікацію структурної трансформації економіки. Досвід зарубіжних країн щодо стимулювання підприємницької діяльності вказує на важливість запровадження її комплексної фінансово-кредитної підтримки за виділення в якості стратегічного пріоритету стимулювання інноваційно-інвестиційної функції підприємництва.

Таким чином, механізм державної підтримки має бути переорієнтований з надання підтримки підприємствам для виживання у складних умовах на стимулювання їх до модернізації.

У Національній програмі сприяння розвитку малого підприємництва в Україні одним із головних напрямів визначено створення умов для ефективної фінансово-кредитної підтримки діяльності суб'єктів підприємництва шляхом²¹:

- побудови небанківського фінансово-кредитного сектора, спрямованого виключно на малий бізнес і самозайнятість населення;
- формування мережі регіональних фондів підтримки підприємництва;
- розробки та запровадження ефективних кредитно-гарантійних механізмів мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва.

На жаль, декларативний характер Програми не дозволив справити відчутний позитивний вплив на фінансові умови розвитку бізнесу в Україні до розгортання кризових подій.

Враховуючи обмежені фінансові можливості держави у посткризовий період, фінансово-кредитна підтримка підприємництва має будуватися на **принципах**:

- системності та комплексності механізмів державного й недержавного фінансування розвитку підприємництва;
- цілеспрямованості та адресності фінансової підтримки суб'єктів підприємництва;
- рівноправного доступу суб'єктів підприємництва усіх форм власності до фінансових, матеріальних, природних, інформаційних та інших ресурсів.

Логіка розвитку ринкових відносин вимагає **поєднання різних форм державного фінансового регулювання й підтримки підприємництва**, основними серед яких є:

- державна фінансово-кредитна підтримка, що передбачає прямі гарантовані позики, цільове субсидіювання, цільове бюджетне фінансування за умови пріоритетності власних коштів підприємців;

---

²¹Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : закон України від 21.12.2000 р. № 2157-III.

- сприятлива податкова політика, що передбачає пільгове оподаткування як комерційних банків, так і суб'єктів господарювання, зокрема надання підприємцям права прискореної амортизації;

- сприяння розвитку недержавних фондів кредитної підтримки вітчизняних товаровиробників, системи гарантування та страхування кредитів, кредитної кооперації;

- заходи щодо розвитку мікрокредитування, венчурного та експортного кредитування, фінансового лізингу та франчайзингу як гнучких фінансових технологій і водночас конструктивних способів ведення підприємницької діяльності, що поєднують інтереси великого та малого підприємництва.

Пріоритетність надання певних форм державної фінансової підтримки має визначатися в порядку зменшення потреб у бюджетних коштах на основі узгодження з комплексом заходів інших політик та за умови дотримання принципу мінімальної достатності державного втручання у ринкові процеси.

Мобілізація достатніх фінансових ресурсів та їх ефективне розміщення неможливі без розвитку інфраструктури ринку кредитно-фінансових послуг, розширення лінійки фінансових інструментів, а також інтенсифікації конкуренції серед учасників кредитно-фінансового ринку.

Це визначає такі **напрями вдосконалення фінансово-кредитної підтримки підприємництва:**

- **цілеспрямоване формування системи кредитних установ** з різною організаційною базою, об'єднаних загальною метою фінансування товаровиробників у складі Державного банку розвитку, комерційних та спеціалізованих банків, регіональних фондів підтримки підприємництва, кредитних спілок, товариств взаємного гарантування та кредитування, лізингових і факторингових фірм, інноваційних та інвестиційних фондів, рейтингових агенцій, аудиторських компаній, консалтингових організацій, а також міжнародних фінансових організацій, що мають прямий чи опосередкований вплив на реалізацію програм кредитування вітчизняних товаровиробників;

- **поліпшення умов для взаємовигідної співпраці комерційних банків та підприємців** через стимулювання комерційних банків до розробки та реалізації програм кредитування малого й середнього бізнесу та широких верств населення;

- **активізація процесу створення системи гарантування і забезпечення**, поліпшення страхового обслуговування підприємництва;

- **сприяння процесу самоорганізації суб'єктів малого підприємництва** у розв'язанні фінансово-кредитних проблем за допомогою створення фондів взаємного фінансування;

- **розширення переліку форм кредитування** товаровиробників через розвиток компенсаційних позик, формування механізму надання пільгових інвестиційних кредитів, збільшення обсягів венчурного, експортного та мікрокредитування, підтримки кредитної кооперації та фінансового лізингу.

Ці напрями передбачають застосування таких **заходів**:

I. Для розвитку інфраструктури фінансово-кредитної підтримки:

1) створення мережі спеціалізованих і регіональних банків, розвитку галузевих і територіальних мереж страхових і гарантійних фондів, організацій мікрокредитування, що вимагає стимулювання органів виконавчої влади до розробки комплексних програм фінансування малого й середнього підприємництва для регіонів з різним рівнем економічного розвитку та різною галузевою специфікою діяльності підприємств регіону;

2) розвитку кредитних спілок, сільськогосподарських кооперативів;

3) становлення експортно-кредитних агенцій (ЕКА)²², що потребує:

- формування за рахунок коштів державного бюджету Фонду страхування експортних кредитів;

- розробки механізмів залучення до системи надання державних гарантій відділень, філіалів і дочірніх банків українських банків за кордоном, що дозволить активніше використовувати зовнішні фінансові ресурси на користь українських фірм-експортерів;

- розгляду можливості створення Державної корпорації страхування експортних кредитів та інвестицій як основного інституту розвитку і реалізації експортного потенціалу малого й середнього бізнесу;

4) введення в дію Державного банку розвитку, орієнтованого на взаємодію з комерційними банками на принципах державно-приватного партнерства за такими напрямами в рамках Програми підтримки малого й середнього підприємництва:

- рефінансування кредитних організацій і кредитування юридичних осіб, що здійснюють підтримку малого та середнього підприємництва;

- фінансування великих інфраструктурних та інноваційних програм і проектів (у тому числі на умовах державно-приватного партнерства).

Функціонування Державного банку розвитку дозволить застосувати трирівневу процедуру кредитування підприємств, а саме: держава визначає пріоритетні сфери, галузі й економічні сектори –

---

²²Експортно-кредитні агенції – структури, що займаються страхуванням ризиків експортерів у формі спеціалізованих державних агентств, у вигляді банків – державних, приватно-державних або приватних страхових компаній.

спеціалізовані кредитні установи (Державний банк розвитку) розробляють відповідні інструменти фінансово-кредитного регулювання й розподіляють бюджетні фінансові ресурси – комерційні банки (як підрядники) вкладають кредитні ресурси згідно зі стратегічно визначеними пріоритетами. Така схема дає можливість ефективно здійснювати фінансово-кредитне забезпечення та перерозподіляти між усіма його ланками високі ризики кредитування малого бізнесу, активізувати роботу щодо залучення грошових коштів на фінансових ринках для розширеного кредитування малого й середнього бізнесу, пом'якшити конкуренцію між державою та комерційними банками.

II. Для поліпшення умов взаємовигідної співпраці комерційних банків та підприємців необхідно:

- **розглянути можливість надання податкових пільг комерційним банкам²³**, що займаються кредитуванням малого та середнього бізнесу;

- **розширити фінансове забезпечення** процесу кредитування малих інноваційних підприємств у частині:

- законодавчого закріплення переліку пріоритетних галузей економіки та підприємств, що підлягають державній підтримці;
- розробки механізмів довгострокового рефінансування банків з метою кредитування підприємств, що займаються інвестиційно-інноваційною діяльністю;
- зменшення розміру обов'язкових резервів банку з урахуванням частки мікрокредитів та кредитів, наданих малим підприємствам, у загальному обсязі кредитного портфеля банку;
- розвитку механізмів фінансової співпраці банків з бізнес-інкубаторами та Українським фондом підтримки підприємництва;
- пом'якшення вимог щодо відкриття філіалів у малих населених пунктах або через створення дочірніх мікрофінансових організацій;

---

²³Наприклад, у Росії пільгами в оподаткуванні та кредитуванні користуються не тільки суб'єкти малого підприємництва, а й підприємства, що надають їм виробничо-технологічну підтримку, фонди підтримки малого підприємництва, інвестиційні та лізингові компанії, кредитні та страхові організації. У Німеччині до податкових пільг банківського сектору належать спеціальні норми амортизаційних відрахувань; створення резервів прибутку, що не оподатковуються; інвестиційні надбавки, що виплачуються податковими установами. В Італії практикується надання пільгових довгострокових позик під 3–5 % річних за ринкової процентної ставки близько 15 %. При цьому підприємства можуть отримати додаткову пільгу у 20–30 % компенсації вартості позики при достроковому поверненні кредиту.

- залучення в Україну коштів міжнародних фондів, кредитно-фінансових установ²⁴ та забезпечення доступу до цих ресурсів відповідних кредитно-фінансових установ, що спеціалізуються на кредитуванні малого та середнього бізнесу;
- створення спеціальних державних фондів фінансування інноваційних програм малого та середнього бізнесу для покриття інноваційних ризиків.

III. Щодо активізації процесу створення системи гарантій за банківськими кредитами.

Механізм державного гарантування кредитів для малого підприємства базується на авторитеті держави як безперечно платоспроможного та відповідального гаранта позик. Відтак обсяг кредитних ресурсів, що можуть бути надані комерційними банками для фінансування підприємницьких проектів, за наявності забезпечених гарантій у середньому в 2-3 рази перевищує обсяг коштів, які виділяються державою за гарантійними програмами (частка кредиту, що гарантується, має складати не менше 50 % його обсягу). Через це саме у період посткризового розвитку й дефіциту бюджету доцільно переорієнтувати використання бюджетних коштів, призначених для фінансово-кредитної підтримки малого сектору економіки, з прямого забезпечення фінансовими ресурсами на гарантування кредитування малого бізнесу. Це дозволить розширити фінансування суб'єктів малого підприємництва, залишаючи обсяг державних витрат незмінним.

З метою подальшого вдосконалення системи, механізму та інструментів надання кредитних гарантій необхідно:

- створити незалежний Фонд гарантування, організаційно-правовою формою якого могло б стати акціонерне товариство, за участю уряду через посередницьку державну організацію (як ЄІФ у ЄС, УМБ у США) або через незалежний фонд (як у Франції та Бельгії). Його діяльність має полягати в наданні адресної допомоги без забезпечення діючим підприємствам під надійні бізнес-плани розвитку;
- активізувати консультації з організаціями-донорами та міжнародними фінансовими інститутами (як у Росії) з метою вдосконалення нормативно-правового забезпечення, зокрема:
  - перегляду положення щодо можливості видання банківської гарантії лише кредитним та страховим компаніям. Організація, що отримала ліцензію, повинна мати право надавати гарантії та

---

²⁴Міжнародна донорська допомога в Україні здійснюється через міжнародні фінансові організації – Європейський банк реконструкції та розвитку, Американський фонд підтримки підприємництва в західних країнах, Німецький фонд сприяння підприємству, фонд Євразія, Каунтерпат, ПАУСІ тощо.

користуватися однаковими з банками та страховими компаніями правами;

- чіткішого визначення статусу державних гарантій, що на сьогодні підпадають одночасно під дію цивільного та бюджетного законодавства. Це призводить до невизначеності обсягів державної гарантії та порядку їх узгодження з кредитором;
- внесення уточнень щодо порядку врегулюванням гарантом вимог залежно від виконання позичальником своїх обов'язків.

IV. Розширення переліку форм кредитування товаровиробників шляхом:

- **розвитку компенсаційних позик**, що надаються регіональними фондами підтримки малого підприємництва та є безвідсотковими компенсаційними позиками для відшкодування частини витрат на сплату відсотків за інвестиційними кредитами (придбання устаткування, нежилої нерухомості, будівництво тощо). Використання такої форми кредитування дозволяє підприємству отримати відстрочку від сплати відсотків по кредиту, вивільнити оборотні кошти, надає можливість достроково погасити кредит за рахунок спрямування суми компенсації на погашення основного боргу за кредитом (за рахунок цього зменшується база для нарахування відсотків);

- **формування механізму надання пільгових інвестиційних кредитів** підприємствам, що працюють у пріоритетних для економіки галузях, реалізують інноваційні проекти, працюють на територіях зі складними умовами господарювання²⁵. Такі кредити можуть надаватися банками за рахунок коштів регіональних фондів підтримки малого підприємництва на інвестиційні цілі (придбання устаткування, транспорту; придбання, будівництво чи капітальний ремонт нерухомості);

- **стимулювання процесу кредитної кооперації** малого й середнього бізнесу та активізація діяльності кредитних спілок шляхом:

- удосконалення законодавства в частині прийняття єдиного універсального закону про кредитну кооперацію, що передбачав би законодавче визначення специфічної діяльності кожного виду кредитної кооперації, його правовий статус, принципи та механізми функціонування страхових і гарантійних фондів, кредитної кооперації підприємництва;
- розробки механізму рефінансування кредитних спілок з боку НБУ з метою зниження вартості ресурсів, що надаються кредитними спілками;

---

²⁵Кредит надається на термін до 5 років для реалізації інвестиційних проектів на пільгових умовах (процентна ставка встановлюється на рівні ставки рефінансування НБУ на момент видачі кредиту).

- створення законодавчої бази для запровадження державної системи гарантування вкладів для кредитних спілок;
- **створення умов для розвитку фінансового лізингу шляхом:**
  - розробки стратегії розвитку фінансового лізингу та програми заходів щодо її реалізації;
  - усунення суперечностей чинної нормативно-законодавчої бази, зокрема між законом про лізинг, Господарським та Цивільним кодексом України, а також законодавством України та зарубіжних країн;
  - вирішення проблеми переведення на треті сторони зобов'язань лізингоодержувача здійснювати регулярні платежі у випадку суборенди, якщо в угоді про лізинг не передбачене інше;
  - упорядкування процесу стягування ПДВ з платежів по лізингу: дотепер чітко не визначено, чи є останні «прямою виробничою витратою», чи включаються отримані по лізинговій угоді активи в баланс, чи визнається лізинг закордонного обладнання «імпортом»;
- **розвитку мікрокредитування**, що є особливо необхідним підприємцям на початковому етапі діяльності, коли доступ до банківських ресурсів утруднений.

У мікрокредитуванні може бути використано три підходи:

- *пряме банківське мікрокредитування*. Проте дочірні відділення найбільших банків не в змозі повністю забезпечити потреби мікробізнесу, а також споживачів, котрі проживають у невеликих населених пунктах. Крім того, банки тяжіють до більших розмірів мікрокредитів;
- *передачу мікрокредитної програми спеціально створеній банком дочірній структурі*. Це дозволить реалізувати спеціальний підхід до оцінки кредитоспроможності мікропідприємств, здешивить мікропозики для позичальників, зберігаючи достатньо високий рівень рентабельності програми для банку і дозволяючи створити філіальну мережу мікрофінансових організацій (МФО), що розширює філіальну мережу банку за відносно невеликих витрат;
- *кредитування банками небанківських мікрофінансових установ*, що є основними фінансовими установами в малих населених пунктах.

Таким чином, на теперішньому етапі посткризового розвитку України найдоцільнішим виглядає формування дворівневої системи мікрокредитування, на верхньому рівні якої знаходяться банки, на нижньому – небанківські мікрофінансові установи й організації. До

першочергових завдань щодо забезпечення ефективної роботи такої системи мікрокредитування в Україні належать:

- прийняття Закону «Про мікрофінансову діяльність і мікрофінансові організації», що має визначити параметри мікрофінансової діяльності, види організацій для включення до державного реєстру мікрофінансових організацій, їх права та обов'язки, а також дасть можливість розробити єдині стандарти мікрокредитування у сфері одержання бюджетних ресурсів, особливі податкові режими для МФО та реалізувати інші заходи підтримки з боку держави, що підвищують привабливість мікрофінансування для приватних інвесторів, державних програм;

- удосконалення національної програми розвитку мікрокредитування²⁶ у напрямі активізації кредитування малого та середнього бізнесу на депресивних територіях, де відсутність стартового капіталу на тлі дефіциту кредитних ресурсів не дає можливості зробити перший крок для розвитку власної справи;

- удосконалення механізмів державної підтримки мікрокредитування банків та небанківських фінансових установ (зокрема кредитних спілок, товариств взаємного кредитування тощо); удосконалення нормативно-правового регулювання процедур мікрокредитування банківськими та небанківськими фінансовими установами, зокрема звільнення їх від необхідності ліцензувати діяльність у сфері мікрокредитування незалежно від наявної юридичної форми;

- запровадження інноваційних технологій дистанційного фінансового обслуговування: мобільний та інтернет-банкінг, електронні платежі. По-перше, ці механізми не вимагають значних витрат, оскільки використовують існуючу телекомунікаційну інфраструктуру. По-друге, вони дозволяють істотно розширити перелік фінансових послуг мікрофінансовим позичальникам, оскільки МФО через обмеження по ризиках досить часто не мають права на операції грошових переказів і платежів;

- налагодження системи інформаційно-освітнього забезпечення громадян у сфері мікрокредитування;

- створення національної системи рейтингів для МФО;

---

²⁶Програма мікрокредитування в Україні є спільним продуктом Європейського банку реконструкції та розвитку й Німецько-українського фонду. Станом на 1.05.2009 р. банки-партнери програми мікрокредитування надали понад 596000 кредитів на суму понад 4,6 млрд дол. США. Поточний кредитний портфель Програми склав майже 40000 кредитів (34000 клієнтів) на суму 318 млрд дол. США. На кінець 2009 р. 77 % кредитів склали кредити на суму до 10 тис. дол. США.

- адаптація досвіду зарубіжних країн щодо розвитку механізмів фінансування мікрофінансових установ та організацій в Україні, зокрема Європейської схеми мікрофінансового кредитування²⁷.

3.6. Підтримка експортної діяльності малого та середнього бізнесу

Поширення процесів глобалізації та зростання відкритості економіки України неухильно посилюють взаємозалежність підприємницької діяльності в Україні з процесами світового економічного середовища. **Важливим позитивним результатом періоду економічного зростання для українського підприємництва стало формування мережі дієздатних ринкових суб'єктів, здатних ефективно діяти, використовуючи сприятливу ринкову економічну кон'юнктуру та наявні конкурентні переваги.**

Водночас структура національної економіки України, успадкована з часів загальносоюзного поділу праці, сформувала специфічні конкурентні переваги у міжнародній торгівлі, що базуються на традиційних, насамперед цінових чинниках. Зазначені особливості обумовлюють втрату потенційної продуктивності національних факторів виробництва, хронічність негативного сальдо зовнішньої торгівлі, волатильність динаміки експорту, а відтак і динаміки економічного зростання. Саме це далося взнаки в період фінансово-економічної кризи.

Синхронність падіння експорту та імпорту обумовила різке скорочення дефіциту зовнішньоторговельного балансу в кризовий період. Проте вже у короткостроковому періоді слід очікувати випереджаючого відновлення динаміки імпорту, що дає підстави прогнозувати нове загострення проблеми зовнішньоторговельного дефіциту. Отже, активне відновлення зростання експорту є одним з ключових завдань економічної політики держави. Враховуючи значні розбіжності між структурою вітчизняного виробництва та потребами національної економіки, повільність розбудови платоспроможності вітчизняних споживачів, експортна діяльність українських підприємств протягом тривалого часу виконуватиме суттєву роль у забезпеченні збалансованості національного економічного розвитку.

---

²⁷У березні 2010 р. Європейська Комісія ухвалила рішення № 6778/10, 6778/10 COR 1 і 6778/10 ADD 1 про Європейську схему мікрофінансового кредитування, що передбачає виділення 100 млн євро протягом 4 років. Сума кредиту не перевищує 25 тис. євро. Програма також розрахована на підприємства з кількістю працівників менше 10 осіб і оборотом менше 2 млн євро. У її рамках будуть визначені банки й небанківські організації, у які потенційні одержувачі мікрофінансових кредитів зможуть звертатися із заявками.

Вступ України до СОТ 2008 р. надав певну підтримку експортерам, сприяв скасуванню низки торговельних обмежень для українського експорту, в тому числі – на ринку ЄС. Проте ці пом'якшення стосувалися насамперед базових галузей вітчизняного експорту. Відтак розвиток експортної діяльності відбувався стихійно, під впливом тенденцій зовнішньоекономічної кон'юнктури та в напрямку збереження традиційних векторів зовнішньоекономічної спеціалізації.

Між тим підвищення конкурентного тиску на українських виробників у процесі посилення відкритості національної економіки внаслідок набуття Україною членства в СОТ, післякризового переустрою світової економіки та перерозподілу сфер впливу на світових ринках призводитиме насамперед до своєрідної «кристалізації» конкурентоспроможних виробництв і одночасного витіснення з ринків тих, хто неспроможний оволодіти сучасними чинниками конкурентоспроможності. Відтак забезпечення належного зростання обсягів експорту та мінімізації дефіциту зовнішньої торгівлі вимагає здійснення державної політики зміцнення конкурентоспроможності українських товаровиробників, диверсифікації товарної та географічної структури експорту, розширення спектру підприємств, залучених до здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Розширення залучення до експортної діяльності підприємств малого й середнього бізнесу суттєво збільшує можливості інтеграції вітчизняного економічного потенціалу до міжнародного поділу праці, дозволяє інтенсифікувати використання національних ресурсів та збільшити частку доданої вартості, що виробляється та реалізується на території України. Зміна на користь ширшого кола суб'єктів у галузевому та регіональному розрізах розподілу доходу, отримуваного від реалізації в Україні експортоорієнтованого економічного зростання, дозволяє перетворити такий розвиток з чинника структурних деформацій на підйому структурної перебудови вже у коротко- та середньостроковій перспективах. Збільшення обсягів експортних доходів дозволить компенсувати втрати національної економіки внаслідок згортання чи вимушеної переорієнтації виробництв, що програли у конкурентній боротьбі, має стати джерелом ресурсів для структурної перебудови та модернізації національної економіки, бюджетних коштів, необхідних для компенсації негативного соціального ефекту від посилення конкурентного тиску на українські компанії.

Таким чином, вітчизняному бізнесу, здатному виготовляти та постачати на зовнішні ринки продукцію з вищим вмістом доданої вартості, має бути запропонований прозорий та послідовний план дій

щодо державної підтримки, дозволеної СОТ, у сприянні виходу на зовнішні ринки.

Завданнями державної підтримки експорту мають стати:

• стимулювання розвитку експортоорієнтованих виробництв для забезпечення сталого економічного зростання економіки України;

- диверсифікація товарної структури експорту;
- зміцнення конкурентоспроможності України на світових ринках;
- захист експортерів від дискримінаційних дій інших держав.

Відповідний комплекс інструментів державної політики має створювати можливості для отримання максимально позитивного ефекту від членства України в СОТ та участі в міжнародному поділі праці. Серед таких інструментів мають бути експортне кредитування, удосконалення нормативно-правової бази експортної діяльності, правова, методологічна, інформаційна та політична підтримка на зовнішніх ринках українських експортерів, у першу чергу – підприємств малого й середнього бізнесу, що вперше розпочинають зовнішньоекономічну діяльність.

Вагомим напрямом державної політики у цій сфері має стати **розвиток системи фінансової підтримки експортної діяльності**, що має здійснюватися на основі врахування вимог СОТ у формі:

• субсидування (компенсації) процентної ставки українським експортерам промислової продукції;

• страхування експортних кредитів у формі надання державних гарантій для забезпечення платіжних доручень урядів та експортно-кредитних агенцій (ЕКА) іноземних країн, гарантії платіжних зобов'язань банку-агента (передусім виділення державних гарантій за позиками Укресімбанку, а також відшкодування його видатків у зв'язку з наданням авансових гарантій за контрактами українських експортерів);

• активізація діяльності експортно-кредитних агенцій, кредитування під гарантії яких може здійснюватися за двома схемами: 1) кредит надається вітчизняному банку для фінансування цільового контракту вітчизняного експортера; 2) зарубіжний банк-кредитор надає прямий кредит вітчизняному експортеру під гарантії вітчизняного банку. Вибір конкретної схеми залежить від того, хто саме – банк або підприємство-експортер – користується більшою довірою банку й ЕКА.

Ефективним інструментом розширення можливостей виходу на зовнішні ринки підприємств малого бізнесу є створення за правової та методологічної підтримки держави експортних консорціумів малих підприємств, на які покладатиметься виконання правових, інформаційних, промоційних та логістичних функцій у процесі експортної діяльності малого бізнесу.

Розширення можливостей експортної діяльності малого бізнесу, зокрема у рамках виробничої кооперації, має посісти одне з провідних місць серед завдань транскордонного співробітництва регіонів України.

3.7. Формування інфраструктури підтримки підприємництва, стимулювання інвестиційних та інноваційних процесів

Розвиток світової та національних економік на межі тисячоліть відбувається під впливом науково-технічного й технологічного прогресу, що характеризується посиленням інноваційної активності й новим підходом до визначення інновацій, який поєднує знання, техніку та технології з ринком. Досвід розвинених країн свідчить, що прискорення соціально-економічного розвитку найефективніше відбувається в результаті реалізації інноваційної моделі. Тому створення національної інноваційної системи (НІС) розглядається як одне зі стратегічних завдань держав, що динамічно розвиваються.

Інноваційна система формується під впливом комплексу об'єктивних для країни чинників, зокрема особливостей її території, наявності природних і трудових ресурсів, особливостей історичного розвитку інститутів держави і форм підприємницької діяльності. Ці чинники є довгостроковими детермінантами напряму й швидкості еволюції інноваційної активності. Крім того, кожна НІС характеризується певною структурою та впорядкованістю, що припускають достатню стабільність інституційної взаємодії, причому в кожній країні складається власна конфігурація інституційних елементів.

Під час формування та функціонування національних інноваційних систем (НІС) розвинених країн спостерігаються такі закономірності:

- держава відіграє у цьому процесі активну роль під час формування та функціонування НІС, до того ж у міру становлення інноваційної економіки здійснюється перехід від прямого управління до індикативного;
- збільшення обсягу нових знань, розвиток технологій, насамперед інформаційних і телекомунікаційних мереж, мініатюризація виробництва сприяють створенню мережевих структур, в основу управління якими покладено принципи самоорганізації (синергетичні принципи);
- підвищується роль регіонів у розвитку інноваційних процесів, при цьому інноваційна система розглядається як один з інструментів територіального розвитку.

За умов посткризового відновлення національної економіки **особливого значення набуває підтримка малого інноваційного бізнесу в**

рамках загальних заходів щодо підтримки малих і середніх підприємств у частині:

• **розвитку венчурного кредитування.** Зважаючи на той факт, що на поточному етапі в Україні розвиток венчурного капіталу неможливий без підтримки держави, першочерговими завданнями є:

- чітке законодавче визначення майнових прав, що полегшить ліцензування та патентування в процесі передачі технологій за допомогою венчурних інвестицій;
- розробка й упровадження механізму державного страхування кредитів, що надаються ринковими фінансово-кредитними установами під реалізацію інноваційних проектів;
- розширення спектру податкових пільг для малих інноваційних підприємств;
- надання податкових пільг для спільних підприємств, що фінансують проведення перспективних досліджень і розробок, опанування новітніх технологій та наукомісткої продукції вітчизняних підприємств;

• **фінансового стимулювання розвитку інноваційного підприємства** у спосіб:

- підтримки інноваційних малих і середніх підприємств, що тільки розпочинають свою справу, шляхом субсидування частини витрат (до 90 %) на придбання й упровадження енергозберігаючих технологій і на технологічне приєднання до об'єктів електромережевого господарства; витрат на придбання основних засобів (окрім легкового транспорту), програмного забезпечення, методичної та довідкової літератури, ремонт нежилых приміщень, отримання ліцензій, сертифікацію, виробництво, розміщення і розповсюдження реклами, отримання прав власності на результат інтелектуальної діяльності, оплати послуг з проходження обов'язкової сертифікації;
- компенсації витрат (до 50 %) інноваційним компаніям, що функціонують понад рік, на придбання устаткування, технологій, програмних розробок, витрат на оренду, відсотки по кредиту, сертифікацію й патентування, оплату послуг щодо отримання банківських гарантій; фінансового лізингу, приєднання до інфраструктурних та інженерних мереж;
- підтримки молодіжного підприємництва (через надання субсидій, приміщень, консалтингових послуг);

• **створення ефективної системи підтримки реалізації інноваційних проектів на всіх стадіях** – від появи ідеї до створення промислового виробництва. Це передбачає:

- узгодження порядку відбору проектів і правил надання гарантій, що не матимуть галузевої прив'язки і будуть націлені на підтримку великих модернізаційних та інноваційних проектів;
- добудову системи інститутів розвитку, що включатиме Державний банк розвитку, Фонд сприяння розвитку малих форм підприємств у науково-технічній сфері, венчурні компанії, заклади освіти та науки, систему координації їх діяльності, що дозволить «вести» проекти від ідеї до масового виробництва;
- запровадження перехідного періоду зі зниженими ставками обов'язкових внесків на соціальне страхування для організацій, зайнятих у сфері інформаційних технологій, малих підприємств, що створюються при закладах освіти й наукових центрах.

• **посилення ролі місцевих органів влади у підтримці малого, насамперед інноваційного підприємництва** в рамках регіональних програм, а саме²⁸: розвитку форм взаємодії місцевих органів влади, фінансово-кредитних установ і суб'єктів малого підприємництва шляхом збільшення участі місцевих органів влади у статутному капіталі бюро кредитних історій, комунальних банків²⁹, здатних здійснювати кредитування малих підприємств комунальної форми власності відповідно до цільових програм розвитку територій; ком-

---

²⁸Наприклад, у Москві (Росія) діє Постанова щодо підтримки малого інноваційного бізнесу, що передбачає створення реєстру інноваційної продукції малих і середніх підприємств. Із цього реєстру всі державні замовники, що оголошують конкурси, зобов'язані брати 10–20 % міського замовлення. При цьому Департамент підтримки та розвитку малого й середнього підприємництва (м. Москва) отримав право припиняти торги держзамовників, не виконуючих вказану норму. Таким чином буде стимулюватися попит на інноваційну продукцію малих підприємств незалежно від її ціни, що в багатьох конкурсах не дозволяє інноваційному бізнесу реалізовувати свою продукцію. За прогнозами в 2011 р. з так званого інноваційного реєстру Москви буде придбано продукції на суму 20 млрд руб.

У 2009 р. на заходи програми в частині фінансової підтримки тільки з бюджету Москви виділено 2,3 млрд руб.; організовано субсидування підприємств на 1 млрд руб.; створені заставні механізми, механізми поруки. Під поруку Фонду сприяння кредитуванню малого бізнесу Москви банки-партнери надали кредитів у розмірі понад 9 млрд руб. (обсяг фонду – 3,5 млрд руб.). Спільно з Російським банком розвитку уряд Москви запускає програму мікрофінансування, що також сприятиме малому бізнесу в отриманні фінансових ресурсів. Діє система, що компенсує ставки банківських кредитів у розмірі до 2/3 ставки рефінансування центрального банку Росії, компенсуються ставки платежів по лізингу. Ці механізми допомагають бізнесу мультиплікативно отримувати гроші – на 1 руб. поручительства припадає 2-3 руб., виданих банками у вигляді кредитів.

²⁹Згідно зі ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування», територіальним громадам сіл, селищ, районів у містах належить право комунальної власності, зокрема на підприємства, установи та організації, у тому числі банки, а також частку в майні підприємств.

пенсації частини відсотків за банківські кредити або надання гарантій повернення кредиту (у вигляді застави, ресурсного покриття чи заставного майна).

Інноваційна функція підприємництва значно актуалізується в умовах фінансово-економічної кризи, що обумовила значне падіння обсягів залучених ззовні та створених вітчизняним бізнесом інвестицій.

Пріоритетним питанням розвитку інноваційного підприємництва стає запровадження нових організаційних форм інноваційної діяльності, оскільки воно стосується безпосередньо розробки мотиваційного механізму прогресивного розвитку національної економіки. Специфіка інноваційної діяльності об'єктивно порушує питання про необхідність створення нових форм організації такої діяльності (венчурні фірми, технопарки, наукові парки, промислові парки, технополіси, зони розвитку високих технологій, науково-промисловий комплекс/науково-технічний центр, стратегічні альянси (консорціум, спільне підприємство), бізнес-інкубатори). Реалізуючись у формі малого та частково середнього бізнесу, інноваційне підприємництво спроможне оперативніше коригувати напрями інноваційної діяльності та наукових досліджень залежно від зміни попиту та умов виробництва, використовувати нові перспективи, що відкриваються в результаті наукових досліджень. Це, відповідно, вимагає мінімізації бюрократичних процедур та високої швидкості прийняття управлінських рішень.

ВИСНОВКИ

Активізації підприємництва як інтегрального соціально-економічного процесу, розбудові ефективних підприємницьких стратегій має належати ключове місце в новій моделі вітчизняної економіки в умовах посткризового відновлення. **Вимір підприємництва має включатися у всі напрями економічної політики держави з метою формування дієвої системи умов, стимулів і мотивацій реалізації економічного потенціалу країни.** Розвиток національного підприємництва є особливо актуальним у період пошуку нових економічних моделей та стратегій, що сприятимуть посиленню стійкості та формуванню джерел розвитку національної економічної системи.

Для реалізації цього завдання передусім слід **спрямувати зусилля на пожвавлення внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту.** Пріоритет має надаватися напрямкам, що сприяють швидкому позитивному ефекту розкриття потенціалу внутрішнього ринку для економічного зростання, зберігаючи при цьому збалансованість розвитку окремих складових попиту.

По-перше, слід максимально використати потенціал стимулювання попиту, що міститься у політиці щодо бюджетних видатків, шляхом раціоналізації їх структури та механізмів здійснення, а саме:

- забезпечити реалізацію низки великих інфраструктурних проєктів, що мають підвищити внутрішній попит на вітчизняну промислову продукцію;
- упорядкувати сферу державних закупівель;
- раціоналізувати структуру бюджетних соціальних видатків.

По-друге, слід вжити заходів щодо розбудови внутрішнього ринку з метою якнайповнішого та якнайшвидшого доведення стимулюючого ефекту внутрішнього попиту безпосередньо до виробника. З цією метою має бути вжито таких заходів:

- удосконалення системи інформування реальних та потенційних покупців і продавців;
- забезпечення пріоритетного розвитку мережі засобів прямих поставок сільськогосподарської та продовольчої продукції споживачеві;
- поширення практики створення муніципальних торговельних закладів;
- удосконалення антимонопольного законодавства та підвищення ефективності діяльності Антимонопольного комітету України.

По-третє, збільшення попиту та розбудова внутрішніх ринків мають неодмінно супроводжуватися комплексом заходів щодо підтримки вітчизняного виробника.

Зазначені заходи мають полягати в наступному:

- модифікації інструментів захисту внутрішніх ринків;
- перегляді та оптимізації системи пільг та стимулів для національних виробників;
- здійсненні постійного контролю цінової ситуації;
- підтримці експортної діяльності через відповідні фінансові та інституційні інструменти.

Значний ресурс покращення підприємницького середовища полягає у **створенні сучасної та сприятливої для підприємництва системи державних регуляцій** і належне дотримання органами державної влади та місцевого самоврядування вимог національного законодавства про регуляторну політику.

Позитивний вплив на розвиток підприємницького середовища повинні мати кроки щодо **вдосконалення дозвільної діяльності**:

- скасування недоцільних та економічно не виправданих документів дозвільного характеру;
- затвердження переліку документів дозвільного характеру, що дають право на здійснення певних дій, пов'язаних з господарською діяльністю, а також визначення об'єктів, на які видаються документи дозвільного характеру;
- усунення дублюючих функцій на кожному етапі дозвільної процедури;
- забезпечення відкритого доступу до інформації щодо надання адміністративних послуг дозвільними органами;
- посилення адміністративної відповідальності дозвільних органів та посадових осіб за порушення законодавства з питань видачі документів дозвільного характеру.

Значний потенціал поліпшення підприємницького клімату криється в **удосконаленні системи державного нагляду (контролю)**. Забезпечення прозорості та відкритості процедур реалізації державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, перехід на здійснення превентивних заходів щодо здійснення контролю стали одними з основних складових реформування механізму державного контролю в країнах Європейського Союзу.

Стратегічною метою нинішньої податкової реформи має стати **формування сприятливого фіскального простору для бізнесу**. Знижуючи фіскальний тиск на бізнес, необхідно першою чергою звертати увагу на те, що сприятливість податкової системи для бізнесу означає не лише низький рівень оподаткування, а передусім високий рівень ефективності, прозорості та рівності.

Для досягнення балансу між державними та підприємницькими інтересами необхідно реалізувати комплекс пропозицій:

- збільшити граничний обсяг доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, що дає підстави для застосування спрощеної системи оподаткування;
- створити фіскальні стимули для зацікавлення місцевих органів влади в розвитку малого бізнесу;
- надати право платникам єдиного податку реєструватися платниками ПДВ.

Мобілізація достатніх фінансових ресурсів та їх ефективне розміщення неможливі без розвитку інфраструктури ринку кредитно-фінансових послуг, розширення лінійки фінансових інструментів, а також інтенсифікації конкуренції серед учасників кредитно-фінансового ринку. Це визначає наступні напрями **вдосконалення фінансово-кредитної підтримки підприємництва**:

- цілеспрямоване формування системи кредитних установ;
- поліпшення умов для взаємовигідної співпраці комерційних банків та підприємців;
- активізація процесу створення системи гарантування та забезпечення, поліпшення страхового обслуговування підприємництва;
- сприяння процесу самоорганізації суб'єктів малого підприємництва у розв'язанні своїх фінансово-кредитних проблем за допомогою створення фондів взаємного фінансування;
- розширення переліку форм кредитування товаровиробників.

Показники розвитку малого підприємництва в Україні у 2009 році

	Суб'єкти малого підприємництва – усього				У тому числі				
	Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявною населення, одиниць	кількість зайнятих працівників, тис. осіб		обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	малі підприємства		фізичні особи-підприємці		
		усього	з неї найманих працівників		кількість зайнятих працівників, тис. осіб	обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	кількість зайнятих працівників, тис. осіб	обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	
									з неї найманих працівників
2006	501	5737,8	3631,0	479250,6	2339,0	2208,9	360107,5	3398,8	119143,1
2007	561	6003,7	3684,5	593030,6	2324,7	2223,5	440011,0	3679,0	153019,6
2008	609	6308,0	3745,1	701634,6	2319,0	2206,2	496683,0	3989,0	204951,6
2009	661	6450,9	3665,8	657643,6	2227,4	2106,5	461691,1	4223,5	195952,5

Примітка: Дані наведено з урахуванням фермерських господарств та статистичної інформації щодо фізичних осіб-підприємців, розрахованої на підставі даних ДПА України.

Джерело: Основні показники розвитку суб'єктів малого підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/sze/oprsmr/oprsmr2009_u.htm

Показники розвитку суб'єктів малого підприємництва

	Суб'єкти малого підприємництва – усього		
	кількість зайнятих працівників, тис. осіб		обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн
	усього	з неї найманих працівників	
Усього	6450,9	3665,8	657643,6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	293,6	197,8	21613,2
Промисловість	704,0	528,2	61632,7
Будівництво	362,0	282,9	39145,9
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	3362,3	1617,0	404534,1
торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	178,9	103,9	27089,8
оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	738,3	492,0	281824,7
роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	2445,1	1021,1	95619,6
Діяльність готелів та ресторанів	186,6	136,7	6427,1
Діяльність транспорту та зв'язку	451,5	223,8	28544,5
Фінансова діяльність	39,4	25,2	9175,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	700,0	464,9	75293,2
Освіта	22,5	16,2	770,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	63,3	43,8	2206,5
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	250,3	121,6	7943,7

Примітка: Дані наведено з урахуванням фермерських господарств та статистичної інформації щодо фізичних осіб-підприємців, розрахованої на підставі даних ДПА України.

за видами економічної діяльності в 2009 році

У тому числі				
малі підприємства			фізичні особи-підприємці	
кількість зайнятих працівників, тис. осіб		обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	кількість зайнятих працівників, тис. осіб	обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн
усього	з неї найманих працівників			
2227,4	2106,5	461691,1	4223,5	195952,5
221,8	181,4	17485,5	71,8	4127,7
375,2	366,2	45406,8	328,8	16225,9
259,9	250,3	34121,0	102,1	5024,9
556,9	530,4	273335,2	2805,4	131198,9
57,2	54,4	19111,7	121,7	7978,1
354,0	337,7	233441,3	384,3	48383,4
145,7	138,3	20782,2	2299,4	74837,4
71,7	69,1	3251,8	114,9	3175,3
126,8	121,8	17495,8	324,7	11048,7
25,6	24,5	8202,7	13,8	972,5
459,5	437,2	56686,6	240,5	18606,6
15,8	15,2	579,4	6,7	191,2
34,2	33,0	1336,1	29,1	870,4
75,1	72,8	3639,8	175,2	4303,9

Джерело: Основні показники розвитку суб'єктів малого підприємництва за видами економічної діяльності за 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/sze/osmpe/osmpe2009_u.htm

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1. МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	4
2. ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ДЕПРЕСІЇ.....	14
2.1. Динаміка розвитку підприємництва в Україні та її оцінки у міжнародних рейтингах.....	14
2.2. Вплив антикризової політики, намірів і кроків щодо реформ на умови розвитку підприємництва.....	21
2.3. Стан регуляторного клімату в кризовий і посткризовий періоди.....	26
2.4. Завдання і виклики політики розвитку підприємництва в Україні в умовах фінансово-економічної кризи.....	33
3. ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА АНТИДЕПРЕСІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	35
3.1. Розвиток ринків.....	36
3.2. Регуляторна політика у сфері підприємницької діяльності.....	40
3.3. Реформування системи технічного регулювання.....	43
3.4. Податкові механізми розвитку підприємництва.....	45
3.5. Забезпечення адекватної ринковим умовам фінансово-кредитної політики розвитку підприємництва.....	48
3.6. Підтримка експортної діяльності малого та середнього бізнесу.....	57
3.7. Формування інфраструктури підтримки підприємництва, стимулювання інвестиційних та інноваційних процесів.....	60
ВИСНОВКИ.....	64
<i>Додаток 1. Показники розвитку малого підприємництва в Україні у 2009 році.....</i>	<i>67</i>
<i>Додаток 2. Показники розвитку суб'єктів малого підприємництва за видами економічної діяльності в 2009 році.....</i>	<i>68</i>

Наукове видання

**МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ
ПОСТКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Аналітична доповідь

Літературні редактори: *М. Л. Рубанець, І. В. Куницяна*
Коректори: *О. В. Москаленко, І. В. Куницяна, Є. Ю. Стрижеус*
Верстка: *Н. І. Палій, І. О. Коваль*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
01030, Київ-30, вул. Пірогова, 7-а

Підп. до друку 14.12.2010. Формат 60x84/16. Папір офс. № 1. Різограф.
Гарн. «PetersburgС». Обл.-вид. арк. 4,9. Наклад 200 пр. Зам. ____

Віддруковано ПП «Вид-во «ФЕНІКС»
03680, м. Київ, вул. Шутова, 13 Б
Тел./факс 501–93–01